

Liv Agnete Hamre

Enslige kvinners muligheter til selvforsørgelse

En undersøkelse av enslige kvinners muligheter
til å forsørge seg selv i Flakstad herred 1875-1920

Masteroppgave i femårig lektorutdanning i historie

Veileder: Monica Miscali

Mai 2022

Liv Agnete Hamre

Enslige kvinners muligheter til selvforsørgelse

En undersøkelse av enslige kvinners muligheter til å
forsørge seg selv i Flakstad herred 1875-1920

Masteroppgave i femårig lektorutdanning i historie
Veileder: Monica Miscali
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Jeg har så lenge jeg kan huske hatt en spesiell interesse for historie. Som for veldig mange startet interessen for faget gjennom interesse for krigshistorie. Jeg ble av mange, både familiemedlemmer og lærere, oppmuntret til å ha denne interessen i tankene da jeg skulle søke høyere utdanning. Valget ble lektorutdanning i historie ved NTNU. Det har vært krevende og spennende, men hvor fort de fem siste årene har gått. I det ene øyeblikket starter man på et femårig studieløp som virker så ekstremt langt, i det neste øyeblikket skal man skrive masteroppgave. Etter et kaotisk år har masterarbeidet endelig kommet til veis ende og mange fortjener en spesiell takk.

Den første som fortjener en takk er min veileder, Monica Miscali. Takk for din tålmodighet, dine gode råd, din kunnskap og ikke minst ditt engasjement. Etter hver veiledningssamtale økte både motivasjonen og lærelysten, noe som gjorde det mulig å fullføre oppgaven innen fristen.

Takk til min familie som alltid engasjerte seg i arbeidet og tematikken i masteroppgaven. I den sammenheng må jeg rette en spesiell takk til min mor som tidvis var mer engasjert og interessert i temaet enn jeg selv var. Takk også til min søster for korrekturlesing.

Masterskrivingen har tidvis vært altoppslukende. Takk til min samboer Tora for all støtte og forståelse gjennom hele prosessen.

Til slutt vil jeg takke mine medstudenter, både i og utenfor historieprogrammet. Takk for alle gode samtaler, motiverende ord og «debriefers» gjennom fem merkelige, men fantastiske studieår. En spesiell takk til Bodil som gjennom alle disse opp- og nedturene har vært en enorm støttespiller.

Eventuelle feil i oppgaven er mine alene.

Sammendrag

Hensikten med dette forskningsarbeidet var å undersøke de enslige kvinnene i Flakstad herred sine muligheter til å forsørge seg selv mellom 1875 og 1920. Perioden var preget av en demografisk skjevfordeling mellom kjønnene og et stort press på arbeidsmarkedet i Norge. Ettersom det var flere kvinner enn menn forble flere kvinner ugifte store deler av eller hele livet. Den demografiske skjevfordelingen var ikke til stede i Flakstad herred, da Lofotfisket var et trekkplaster for unge menn. Antallet enslige økte likevel også i området. I undersøkelsen av folketellingene kom det frem at majoriteten av de enslige arbeidet som tjenere eller i hjemmet gjennom perioden. Andelen i tjeneste gikk ned samtidig som andelen arbeid i hjemmet økte. I området var det få muligheter til andre former for lønnsarbeid enn tjenesteyrket. Andelen som arbeidet utenfor hjemmet var derfor lav, men økende gjennom perioden. I motsetning til andre mer industrialiserte deler av landet var det få muligheter for de enslige kvinnene i området å få seg lønnet arbeid. For de yngste og de eldste blant de enslige var det vanlig å bo hos familie dersom man var i nød. Dette var likevel ikke mulighet for alle og mange var fattigunderstøttede i perioden. Mulighetene til å forsørge seg selv var derfor for de enslige kvinnene i Flakstad svært få, men det var store variasjoner blant gruppen. For de enslige som hadde barn under 15 år var det spesielt vanskelig å forsørge seg selv. I mange tilfeller måtte de sette bort barna fordi de ikke evnet å forsørge de selv. I motsatt ende av skalaen fantes det enker som levde svært godt etter deres ektemanns død. Dette fordi de overtok bedriften etter sin ektemann eller arvet hans eiendommer. Det var likevel for majoriteten av de enslige i Flakstad herred svært få muligheter til selvforsørgelse i perioden.

Abstract

The purpose of this research was to examine the singlewomen in the Flakstad district's possibilities to provide for themselves in 1875-1920. The time period was characterized by a demographic difference in gender and a significant pressure on the labour marked in Norway. As a consequence of there being more women than men, an increasing number of women remained unmarried. The demographic difference was not present in the Flakstad district. Despite this, the number of singlewomen grew in the area. In examination of the population census', it was clear that the majority of the singlewomen worked as servants or with domestic labour. During the period, the percentage of singlewomen who worked as servants decreased while the percentage that worked with domestic labour increased. Contrary to other more industrial parts of Norway, there were few possibilities for the singlewomen in the area to find paid labour. The youngest and the eldest of the singlewomen often lived with their families if they were unable to provide for themselves. For those who did not have family who could provide for them, poor relief seems to have been the only option. For the singlewomen who had young children, the possibilities to provide for themselves were even lower. Even so, there were significant differences between the singlewomen. Some of the widows in the area were living good lives without economic worries. These women were few, but they were able to provide for themselves through inheritance or running their late husband's business. However, these women were an exception, and for the majority of singlewomen in the area the possibilities to provide for themselves were few.

Innhold

Forord	1
1. Introduksjon	7
1.1 Innledning.....	7
1.2 Metode.....	9
1.2.1 Folketellinger som kvantitativ metode	9
1.2.2 Kvalitativ metode	11
1.3 Historiografi	13
1.3.1 Kjønnshistorie	13
1.3.2 Tidligere forskning på Lofotsamfunnet.....	16
1.4 Oppgavens oppbygging.....	17
2. Kvinneliv i Norge.....	19
2.1 Det norske samfunnet gjennom 1800-tallet	19
2.1.1 Økonomisk krise og vekst	19
2.1.2 Befolkningsvekst.....	19
2.1.3 Giftemålmønster	20
2.2 Kvinnens yrkesliv	20
2.2.1 Arbeid i hjemmet.....	21
2.2.2 Arbeid i tjeneste	21
2.2.3 Nye arbeidsmuligheter	23
2.3 Et statsregulert kvinneliv.....	25
2.3.1 Utdanning	25
2.3.2 Statusskille mellom kvinnene.....	25
3. Lofotsamfunnet	28
3.1 Lofotfisket	28
3.2 Demografi.....	29
3.3 Kombinasjonsbruk	30

4. Inntektsbringende arbeid	31
4.1 Tvunget inn i tjeneste?	31
4.1.1 Tjeneste i folketellingene	31
4.1.2 Hvorfor nedgang?.....	32
4.1.3 Tjenestepiker med barn	35
4.1.4 Tjenesteyrket som selvforsørgelse	36
4.2 Arbeid utenfor hjemmet	37
4.2.1 Arbeid utenfor hjemmet i folketellingene	37
4.2.2 Hvorfor hadde ikke flere registrert lønnet arbeid?	38
4.2.3 Hvilke former for arbeid var tilgjengelig?	39
4.3 «Søm», flersysleri og andre former for deltidarbeid.....	42
4.3.1 «Søm» i folketellingene	42
4.3.2 Hvorfor arbeidet ikke flere innenfor søm?	42
4.3.3 Deltidsarbeid som nødvendig lønnsarbeid	43
5. Alternativene til lønnsarbeid	46
5.1 Familie som sikkerhetsnett.....	46
5.1.1 Hvem bodde hos familie?.....	46
5.1.2 Byrde eller ressurs?	47
5.1.3 Ugifte med barn.....	49
5.2 Fattigunderstøttelse: den store redningen?	50
5.2.1 Hvem var fattigunderstøttet, og hvorfor?	51
5.2.2 Enker med store barnekull.....	51
6. Skillet mellom ugifte og enker	55
6.1 Arv og bedrifter	55
6.2 «Verdige» og «uverdige» fattige	57
6.3 Bo -og giftemålmønster	57
6.3.1 Bomønster	57

6.1.2 Giftemålsmønster	59
7. Konklusjon	61
7.1 Manglende muligheter for lønnet arbeid	61
7.2 Variasjoner i bomønstre	62
7.3 Forskjellene mellom enkene og de ugifte	63
7.4 Konkluderende ord	63
8. Kilder.....	65
9. Litteraturliste	68
Vedlegg	72
Figur 1: <i>Tjeneste oppført 1875-1920 (%)</i>	72
Figur 2: <i>Arbeid utenfor hjemmet 1875-1920(%)</i>	72
Figur 3: <i>Søm oppført 1875-1920 (%)</i>	73
Figur 4: <i>Arbeid i hjemmet 1875-1920 (%)</i>	73
Figur 5: <i>Andel som bodde hos familie 1875-1920 (%)</i>	74
Figur 6: <i>Privat eller offentlig understøttet 1875-1920 (%)</i>	74
Figur 7: <i>Andel som bodde alene med barn 1875-1920 (%)</i>	75
Tabell 8: <i>To eller flere yrker oppført 1875-1920 (%)</i>	75
Figur 9: <i>Formue oppført som yrke 1875-1920(%)</i>	76

1. Introduksjon

1.1 Innledning

«Vår bestemmelse er å giftes, ikke å bli lykkelig»¹, skrev Camilla Collett i sin bok *Amtmannens døtre* fra 1855. Til tross for de sterke samfunnsnormer knyttet til ekteskapet forble flere kvinner ugifte gjennom 1800-tallet. Antallet enker var også svært høyt, da arbeidsrisikoen hos menn var betydelig og flere mistet livet i arbeidsrelaterte ulykker. Historisk har kvinners liv i stor grad vært regulert og begrenset.² Flere lover hindret kvinner i juridisk og økonomisk uavhengighet, og de var i stor grad avhengig av en ektemann eller mannlig verge som skulle ha kontroll over deres økonomi. Enker hadde i stor grad større frihet enn de ugifte, men generelt hadde enslige kvinner flere rettigheter enn gifte kvinner. I 1863 ble ugifte kvinner over 25 år erklært for myndige.³ Enker hadde da vært regnet som myndige i lang tid, men for de gifte kom ikke myndigheten før i 1888. Ekteskapet sto høyt både som institusjonell og religiøs praksis. I et samfunn hvor kvinnenes hovedformål var ekteskapet er det svært interessant å undersøke hvordan livet til den økende andelen enslige var. 1800-tallet var en periode med en voldsom modernisering, liberalisering og industrialisering. Hvordan disse prosessene påvirket de ulike lokalsamfunnene varierte. Et av lokalsamfunnene i Norge som fremsto som spesielt særegent var Lofotsamfunnet. Det verdenskjente Lofotfisket var gjennom hele perioden med store forandringer i Norge fremdeles i sentrum for lokalsamfunnet. Denne oppgaven har derfor som formål å undersøke følgende problemstilling: *Hvilke muligheter hadde enslige kvinner til å forsørge seg selv i Flakstad herred i perioden 1875 til 1920?*

Videre skal tre underproblemstillinger besvares: 1) Hva arbeidet de enslige kvinnene med? 2) Hvem bodde de enslige kvinnene sammen med? og 3) Hvilke forskjeller var det mellom enkene og de ugifte?

Bakgrunnen for valget av tema og problemstilling var mangfoldige. For det første har kjønns historie i stor grad blitt nedprioritert i historisk kontekst. Det er derfor mange hull innenfor fagfeltet. Som fremtidig lektor i historie har jeg også erfart at kjønns historie blant flere historielærere i skolen også enten er nedprioritert eller at de ikke har nok kunnskap om feltet. Det var derfor viktig for meg å fordype meg i et fagfelt som kunne berike min undervisning gjennom økt mangfold og andre perspektiver. Periodisk var overgangen mellom 1800-tallet og

¹ Collett 1995: 85

² Moum 1981: 8

³ Blom & Tranberg 1985: 151

1900-tallet spesielt omveltende i alle deler av det norske samfunnet. Det virket derfor svært givende å undersøke nettopp denne perioden i et kjønns historisk perspektiv. Et annet element som dro meg mot en problemstilling knyttet mot enslige kvinner var stigmaet knyttet til det å være enslig. Det er mangel på forskning rettet mot stigma og marginalisering av gruppen i Norge, men det er sannsynlig at tilstanden var lignende som i Storbritannia. Amy Froide, en av de sentrale historikerne innenfor kjønns historie i Storbritannia, trekker frem følgende beskrivelse fra romanen *Camilla* av Fanny Burnley:

«Do you know, for all I call myself Mrs., I'm single... The reason I'm called Mrs. Is... because I'd a mind to be taken for a young widow on account everybody likes a young widow; and if one is called Miss, people being so soon to think one an old maid, that it's disagreeable.»⁴

I sitatet kommer det klart frem at det eksisterte et skille mellom hvordan enker og ugifte ble behandlet i samfunnet. Det ble derfor nærliggende å ta utgangspunkt i begge gruppens mulighet til å forsørge seg selv for å undersøke om det var betydelige forskjeller også i Flakstad herred.

Den geografiske avgrensningen var dypt grunnet i at min mor vokste opp på Å i Lofoten, en av de sørligste fiskeværene i det som ved begynnelsen av 1900-tallet var Flakstad herred. Jeg har derfor vokst opp med historier om Lofotkvinner som fikk samfunnet til å gå rundt når mannfolket dro av sted på fisket. Disse kvinnene ble i fortellingene portrettert som spesielt «drivandes», som kvinner som arbeidet med alt det var behov for. Min mor fortalte også historier om kvinner som sto «på berget» og speidet etter båtene til sin ektemann eller sine sønner som aldri kom til å vende hjem fra fisket. Min interesse for Lofothistorie har også blitt til fordi min onkel Nils, som er lektor i historie, i en årrekke har vært bidragsyter til Årboka for Lofoten (Lofotboka). Årboka har så lenge jeg kan huske vært sentralt lesestoff i romjulen hjemme hos mine foreldre. Det var med historier fra min mor og hennes søsken i tankene at mitt forskningsarbeid startet.

⁴ Froide 1999: 236

1.2 Metode

1.2.1 Folketellinger som kvantitativ metode

For å besvare problemstillingen var det naturlig å først ta i bruk kvantitativ metode. Ved å fokusere på et bredt datamateriale kan man lettere se grunnleggende tendenser knyttet til det man undersøker. I denne oppgaven var det nærliggende å ta utgangspunkt i folketellingene for Flakstad herred som hovedkilde til datamateriale. Folketellinger har blitt gjennomført i Norge siden 1769.⁵ Siden 1801 har det blitt gjennomført tellinger med 10 eller 15 års intervaller, noe som har bidratt til at folketellingene i stor grad blir anvendt som historisk kilde for å undersøke kontinuitet og endring i det norske samfunn. Praksisen for oppføringer og innhentningen av informasjon i folketellingene varierte i stor grad. Fra midten av 1800-tallet ble det vanlig at de ulike områdene hadde tellere som reiste fra hus til hus og samlet inn skjemaene husholdet skulle fylle ut.⁶ Tellerne hadde stor makt når det kom til hva som ble ført i skjemaene og hvordan de ble registrert, noe som påvirket hva man i dag finner i kildematerialet.

Hvordan disse skjemaene så ut varierte også noe. I utgangspunktet ønsket jeg å dekke perioden 1865 til 1920. Dette fordi folketellingen for 1865 blir betegnet som den første moderne tellingen i Norge.⁷ Etter hvert som arbeidet med datamaterialet kom i gang bestemte jeg meg for å ekskludere folketellingen i 1865 fra oppgaven. Bakgrunnen for dette var grunnet i hvordan skjemaet for registreringen av individer i husholdet hadde forandret seg mellom 1865 og 1875. Ved folketellingen for 1865 var rubrikken for yrke kombinert med rubrikken for stilling i husholdet.⁸ Dette var svært problematisk, spesielt knyttet til tjenere da yrket også innebar en spesiell rolle i husholdet. Skjemaene for 1865 hadde også eksempler oppgitt i hver rubrikk. «Tjener» var en av disse eksemplene. Thorvaldsen (2008) argumenterer derfor for at dette førte til en overrepresentasjon av tjeneryrket i folketellingen. Ved neste folketelling, tellingen i 1875, var rubrikkene delt, noe som ga store utslag i statistikken. Statistisk sentralbyrå anerkjente i 1948 utgaven av *Historisk statistikk* at de varierende inndelingene innenfor yrke og husholdsstatus har gjort det vanskelig å sammenligne yrkesstatus over tid.⁹ Dette viser at det til

⁵ Dyrvik 1983: 18

⁶ Dyrvik 1983: 19

⁷ Roll-Hansen 2012: 49

⁸ Thorvaldsen 2008: 456

⁹ Thorvaldsen 2008: 456

enhver tid foreligger ulike faktorer knyttet til folketellingene som kan påvirke resultatene man finner, noe man må ta hensyn til i analyse av materialet.

Folketellinger som historisk kilde har blitt brukt av utallige historikere. Digitalarkivet har de siste tiårene digitalisert store deler av folketellingene frem til 1920, noe som har gjort datamaterialet lett tilgjengelig både for forskere og allmenheten. Statistikere i samtiden analyserte folketellingene år for år for å kunne optimalisere informasjonen man fikk hentet ut av materialet. Som et resultat av deres kvalitetsarbeid har folketellingene blitt brukt aktivt innenfor flere forskningsfelt, men spesielt innenfor historisk demografi. I 1976 ble Sølvi Sogner (1932-2017), som også var en svært viktig kjønns historiker, den første som skrev en doktorgrad med rent fokus på historisk demografi med avhandlingen «Folkevekst og flytting».¹⁰ Selv etter sin død fremstår hun som en av de viktigste personene innen norsk kjønns historie og historisk demografi. Ståle Dyrvik står også frem som en sentral skikkelse innenfor demografisk historie. Allerede i 1983 publiserte han boken *Historisk demografi: ein innføring i metodane*, en bok som ga et bredt innblikk i de ulike kildene innenfor fagfeltet i Norge. Innen forskning knyttet til arbeidsliv og kjønn har Hege Roll-Hansen i nyere tid vært en viktig figur. I 2012 fullførte hun sin doktorgradsavhandling «Arbeid og forsørgelse: en undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1865-1940». I avhandlingen fokuserte hun blant annet på hvordan kjønn påvirket hva som ble registrert som arbeid og ikke. Hun konkluderte blant annet med at sosiale normer og kvinners status i samfunnet i stor grad påvirket hva som ble registrert i folketellingene under «yrke/stilling» hos kvinner.

I undersøkelsene av problemstillingen ble folketellingene fra 1875, 1900 og 1920 hovedfokuset. De andre folketellingene i perioden ble også undersøkt, men ikke medregnet i statistikken grunnet oppgavens omfang. I folketellingene før 1900 ble Flakstad herred omtalt som Flakstad Prestegjeld, men for kontinuitet i begrepsbruken har jeg anvendt Flakstad herred som betegnelse på området også i denne perioden. Mellom folketellingen for 1900 og 1920, ble det gjennomført en reform som delte tellingskretsen for Flakstad herred inn i to deler: Moskenes og Flakstad. Det geografiske området som dekket var fremdeles det samme, derfor valgte jeg å fortsette å bruke Flakstad herred som benevnelse på området for folketellingen i 1920 også.

¹⁰ Dyrvik 1983: 16

Arbeidet med selve datamaterialet fra folketellingene foregikk ved at de digitaliserte filene hos Digitalarkivet ble transkribert i et eget dokument. I transkriberingen ble de enslige kvinnene delt inn i ugifte og enker. Innenfor disse gruppene ble det også opprettet alderskategorier: «ugifte under 30 år», «ugifte over 30 år», «enker under 40 år» og «enker over 40 år». Inndeling i alderskategorier innenfor de to gruppene ble sett på som nødvendig for å unngå generalisering av gruppene. Det ble derfor naturlig å skille de ugifte i under og over 30 år, siden majoriteten av de ugifte under 30 år ved en senere anledning kom til å gifte seg, samtidig som sannsynligheten for å forbli ugift hele livet steg etter fylte 30 år. Hos enkene var det gjort lignende betraktninger som førte til aldersinndelingen. For enkene var det viktig å skille mellom de yngre og de eldre i hovedsak for å skille mellom arbeidsudyktighet og eventuelle muligheter til å leve av arv fra ektemannen. Etter de to gruppene var inndelt i alderskategorier ble de kodet inn i en av åtte utvalgte yrkeskategorier. Disse kategoriene var «tjeneste», «arbeid i hjemmet», «arbeid utenfor hjemmet», «søm», «formue», «privat eller offentlig understøttet», «to eller flere yrker oppført» og «ikke arbeidende/ikke oppført». Kodingen krevde noe skjønn, da det i noen tilfeller ikke var oppført yrke, men familiestilling som impliserte yrket. Individene ble da kodet inn i kategorien som ble implisert. Dette var kun tilfellet dersom familiestillingen var «husmor» som impliserer «arbeid i hjemmet», eller dersom eldre hadde oppført «losjerende» som familiestilling, noe som impliserer «privat eller offentlig understøttet». Når det kom til hvem som ble kodet inn i «privat eller offentlig understøttet» har kun personer hvor yrkestittelen har vært «forsørges av x», blitt definert som privat understøttet. Det vil si at personer som sannsynligvis var privat understøttet, men som hadde for eksempel «arbeid i hjemmet» oppført, ikke har blitt kodet inn i kategorien.

Lignende koding og kategorisering ble gjennomført for å finne bostatusen til kvinnene. I den sammenheng ble fem kategorier anvendt: «hos arbeidsgiver», «hos familie», «alene med barn», «alene» og «hos/med personer utenfor familie». For å kode kvinnene inn i en av disse kategoriene ble det tatt utgangspunkt i individene i husholdet, hva kvinnene hadde oppført som familiestilling/husholdsstatus og nummerering i tellingen.

1.2.2 Kvalitativ metode

Selv om majoriteten av datamaterialet samlet inn var kvantitative, var også kvalitativ metode anvendt i arbeidet med oppgaven. I noen sammenhenger var det aktuelt å bruke enkeltindivider som eksempler på ulike livssituasjoner og skjebner knyttet til problemstillingen. For å undersøke disse individene ble blant annet kirkebøker brukt. Kirkebøker, eller ministerialbøker

som de også heter, inneholder informasjon om individer som ble ført fortløpende etter hvert som store hendelser skjedde. Praksisen med dokumentering i kirkebøker ble vanlig i de fleste prestegjeld fra 1700-tallet av.¹¹ I utgangspunktet ble viktige kristne hendelser dokumentert som en del av et kontrollorgan som skulle sørge for at barn ble døpt, at samboere var gifte, at ugifte mødre ble oppdaget og straffet, og at de døde fikk rettmessig hvile i jorda. Kirkebøkene brukes i dag i stor grad som en historisk kilde. I sammenheng med denne oppgaven ble kirkebøkene brukt for å kontrollere ulik informasjon funnet i andre kilder. Boken *Feskarbonden og andre kvinnfolk*¹², som er basert på intervjuer med 75 kvinner født på tidlig 1900-tallet, inneholder beretninger som i noen tilfeller nevner enkeltindivider. Da boken inneholder subjektive fortellinger basert på individers hukommelse og personlige forståelse av hvordan det egentlig var, var det viktig å sjekke om informasjonen om enkeltindivider fremsto som sanne. Da ble kirkebøker anvendt for å bekrefte tidspunkt for dødsfall, dåp, ekteskapsinngåelse, osv., som kunne bidra til en helhetlig vurdering i hvor legitim beretningen fremstår. De samme utprøvingene ved hjelp av kirkebøker ble gjort i møte med beretninger knyttet til Årbøkene for Lofoten.

Digitalarkivets massive digitalisering de siste tiårene har gjort kvalitativt forskningsarbeid mer tilgjengelig, både i historieforskningen, men også blant slektsforskere. Dersom et individ skilte seg ut som spesielt interessant i folketellingene eller i beretninger i andre kilder, søkte jeg opp navn og årstall i Digitalarkivets «avansert personsøk» funksjon. Selv om de aller fleste var mulig å finne i andre dokumenter gjennom søkefunksjonene til Digitalarkivet, var det likevel problematisk at ulike kilder brukte ulike former for navnene til individene. Det var ikke uvanlig at man hadde mange navn, men det var derimot mer uvanlig at man brukte alle navnene i alle sammenhenger. Derfor varierte forekomsten av blant annet mellomnavn fra kilde til kilde. I perioden endret også praksisen for etternavn seg. Flere familier sluttet med etternavn knyttet til fars fornavn, slik som «Kristiansdatter» og fikk heller et felles etternavn for hele familien, som skulle gå i arv. Disse etternavnene ble ofte til ved at familier hvor barna ble hetende «Kristiansdatter» eller «Kristiansen» fikk etternavn «Kristiansen». I andre sammenhenger valgte familien gårdsnavnet til etternavn. På denne måten varierer navnene veldig fra år til år, men ved hjelp av fornavn, fødested og fødselsår, kan man finne de fleste individer i arkivet.

¹¹ Dyrvik 1983: 35

¹² Austrem & Ingebrigtsen 1992.

1.3 Historiografi

1.3.1 Kjønnshistorie

Kjønnshistorie, også kalt kvinnehistorie er et fagfelt som i stor grad har blitt nedprioritert blant historikere. Først i etterkrigsårene ble det et større fokus på de «glemte gruppene» i historien.¹³ Manglende fokus på kvinner frem til da var grunnet i at historikerne i stor grad viet sin forskning til historie som omhandlet storpolitikk og krig. Kvinner var ikke en del av den politiske sfære og var derfor sett på som irrelevante i historiefaget. Dette forandret seg med fremveksten av et nytt felt innen historiefaget; sosialhistorie.¹⁴ Sosialhistorien sitt formål var å se på hverdagslige elementer ved fortiden, ikke bare de store hendelsene. Innen sosialhistorie vokste flere nye fagfelt frem, blant annet kjønnshistorie.

Selv om kjønnshistorie ikke var en anerkjent del av historiefaget før etterkrigstiden, betydde ikke det at det ikke ble skrevet om kvinners liv og kår før denne tid. Ludvig Holberg (1684-1754), som var en dansk-norsk forfatter og professor, var en av de som interesserte seg for kjønnshistorie allerede på 1700-tallet.¹⁵ Han publiserte flere historiske bøker med kjønnsperspektiv gjennom sin levetid. Selv om det ble forsket smått på kvinner også etter Holbergs død, skulle kjønnshistorie først finne seg til rette i det norske historiefaget på 1960-tallet, da med historikeren Ida Blom (1931-2016) i spissen. Blom bidro til økt interesse og annerkjennelse for kjønnshistorie innad i historiefeltet. Mellom 1991 og 1993 publiserte hun *Cappelens kvinnehistorie* i tre bind. Dette var resultatet av mange års forskningsarbeid, et arbeid hun mottok Brageprisen for i 1992. I 1991 publiserte hun artikkelen «The History of Widowhood: A Bibliographic Overview». Artikkelen hadde som formål å kartlegge den tidligere forskningen på enker i den vestlige verden. I 1999 publiserte hun sammen med Sølvi Sogner den første utgaven av verket *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Verket er anerkjent som et av de viktigste innenfor norsk kjønnshistorie. Blom og Sogner sin innsats for det kjønnshistoriske fagfeltet i Norge kan ikke overdrives, og deres bortgang har etterlatt et tomrom innen det kjønnshistoriske fagfeltet. I 2020 ble den tredje utgaven av *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* publisert, den første uten Blom som bidragsyter. Denne gang med fem redaktører: Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik og

¹³ Kaldal 2002: 9

¹⁴ Melve 2010: 233

¹⁵ Blom & Hagemann 1977: 15

Øye. Alle disse fem kvinnelige historikerne har bidratt i stor grad til kjønns historien gjennom sitt mangeårige arbeid.

Gro Hagemann er en av de som har forsket mest innen kjønns historie i den perioden oppgaven omhandler. Hagemann fullførte sin doktorgrad i 1989, og har siden vært fremtredende forsker innen kjønns historie med temaer som lønns arbeid, husarbeid og forbruk som sentrale. Disse temaene er sentrale i hennes bidrag og forfatterskap iblant annet *Med kjønns perspektiv på norsk historie*, *Formødrenes stemmer*, og *Kjønn og industrialisering*. Forskningen hennes har også vært knyttet til å se samfunns utviklingen gjennom 1800-tallet i en kjønns historisk kontekst. Derfor fremstår hennes forskning som svært relevant til perioden oppgaven favner. Hagemann har også skrevet om kjønns historien i historiefaget i boken *Feminisme og historieskriving: Inntrykk fra en reise*. Hagemann arbeidet i en årrekke ved Universitetet i Oslo og selv om hun nå er pensjonist er hun fremdeles en aktiv figur i det akademiske miljøet.

Kari Melby er også en av de mer prominente historikerne innen kjønns historie i Norge. Melby fullførte i 1995 sin doktorgrad ved Universitetet i Trondheim, nå NTNU, og har siden arbeidet ved universitetet. I tillegg til hennes rolle i 2020 utgaven av *Med kjønns perspektiv på norsk historie*, har hun publisert en rekke artikler og bidratt til en rekke bøker. Melby sitt forskningsfokus har i stor grad vært rettet mot husarbeid, ekteskap og husmorsrollen i Norden. Sammen med Anna Jorunn Avdem publiserte hun i 1985 et av de mest omfattende historiske verkene om husarbeid i Norge, *Oppe først og sist i seng: husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Boken gir et bredt innblikk i arbeidshverdagen til kvinner i ulike sosiale lag, både i byene og i distriktene gjennom lengre tidsperioder.

Videre finnes det flere som har forsket på kvinners yrkesliv i perioden. I 1981 skrev Sidsel Vogt Moum boken *Kvinnfolk arbeid: Kvinners kår og status i Norge 1875-1910*. Boken var i utgangspunktet laget som et tillegg til norsk historieundervisning for å gjøre det enklere for historielærere å bruke kjønns historie i undervisningen. Selv om boken er forenklet sammenlignet med mye annen sekundærlitteratur, inneholder den basisen for hvordan kvinnene levde og arbeidet i perioden. Andre som har forsket innenfor kvinnes arbeid er Sølvi Sogner (1932-2017) og Kari Telste. Disse har gjennom sin forskning på tjenestepiker bidratt til bredere forståelse til hvordan tjenestepikene i Norge levde. I 2005 publiserte de et svært omfattende verk, *Ut og søkje teneste: historia om tenestejentene*. Verket tar for seg denne yrkesgruppen fra 1700-tallet til gruppen forsvinner ut av statistikken en gang etter andre verdenskrig. Sogner har

også bidratt som redaktør i boken *I gode og vonde dager: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid* som ble publisert i 2003. I motsetning til *Ut og søkje teneste: historia om tenestejentene*, omhandler denne boken i større grad ekteskapet og husholdsstrukturer enn tjenestepikenes rolle.

Hege Roll-Hansen har tidligere blitt nevnt som en svært viktig historiker når det kommer til kjønnsperspektiv i folketellingene. I den sammenheng fokuserer hun blant annet på hvorvidt kvinner var arbeidere eller om de ble forsørget. Roll-Hansen poengterer også kvinners dominans i fattigstatistikken. Innenfor forskning på fattigdom i Norge må Anne-Lise Seip trekkes frem. I 1994 publiserte hun boken *Sosialhjelpstaten blir til : norsk sosialpolitikk 1740-1920*, hvor sentrale trender innenfor den norske stats og det norske samfunns syn på fattige trekkes frem.

Felles for mye av den norske kjønnshistorien er at oppsvingen i interessen for feltet førte til en voldsom forskningsboom frem til tusenårsskiftet før interessen ble noe mindre. Mange av de mest prominente forskerne innen kjønnshistorie var født på 1940- eller 1950-tallet, og det foreligger derfor et generasjonsskifte i feltet. I et intervju med Kilden poengterer historikeren Hilde Sandvik, som også var redaktør i 2020 utgaven av *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, at Ida Blom og Sølvi Sogner sin bortgang svekket feltet kraftig, og stiller spørsmål til om man klarer å fortsette det viktige arbeidet innen kjønnshistorie i fremtiden.¹⁶ Selv om kjønnshistorien i norsk akademia har opplevd en nedgang i interessen siden tusenårsskiftet, opplever feltet en økt interesse både hos studenter og utenfor akademia.

Utenfor Norge, har ikke synkende interesse preget faget i like stor grad, potensielt fordi fagfeltet også fikk innpass i historiefaget noe tidligere. Den kjønnshistoriske forskningen som er gjort iblant annet Storbritannia er derfor noe med omfattende enn den som har blitt gjort i Norge, da spesielt når det kommer til de enslige kvinnene. Maryanne Kowaleski, som arbeidet ved Fordham University, gjennomførte massive demografiske undersøkelser knyttet til enslige kvinner i Europa mellom 1250 og 1800.¹⁷ Roberta Kreuger gjennomførte studier om de enslige kvinnene i middelalder Frankrike hvor deres selvstendighet og autonomi som gruppe ble diskutert. Andre diskuterte hvordan de enslige kvinnene i historisk kontekst ofte ble knyttet til

¹⁶ Dietrichson 2019.

¹⁷ Bennett & Froide 1999: 3

prostituasjon, og mulighetene for lesbiske forhold på 1600-tallet. Felles for mye av forskningen som har blitt gjennomført i feltet er at de har bidratt til debatt og nye spørsmål om de enslige kvinnenenes liv i Europa. Et av temaene som diskuteres er hvilken sosial status de ugifte kom fra. Kom de fra rike eller fattige familier? Noen konkluderer med at kvinner fra lavere samfunnslag oftere forble enslige, men andre trekker frem eksempler på velstående kvinner som forble ugift og ble karrierekvinner. Selv om det innen fagfeltet er flere diskusjoner og motstridende konklusjoner, er det enighet i at manglende datamateriale har gjort det vanskelig å undersøke enslige kvinners liv spesielt før 1700-tallet. Boken *Singlewomen in the European Past 1250-1800* av Judith M. Bennett og Amy M. Froide er en av verkene som gir et bredt innblikk i de ensliges liv i ulike deler av Europa over en lengre periode. Froide har også fokusert videre på temaet i boken *Never married: singlewomen in Early Modern England*. Selv om Froide er amerikansk og har arbeidet ved flere amerikanske universiteter fremstår hun som en sentral figur innenfor det kjønnshistoriske fagfeltet i Storbritannia.

1.3.2 Tidligere forskning på Lofotsamfunnet

Den tidligere forskningen på Lofotsamfunnet har i stor grad omhandlet Lofotfisket. Trygve Solhaug publiserte i 1976 *De norske fiskeriers historie 1815-1880*, et to binds verk som gir bredt innsyn i hvordan livet var i ulike fiskevær gjennom 1800-tallet. Siden Lofoten var det viktigste fiskeområdet i Norge i perioden, har Lofoten blitt dedikert en stor mengde av boken. Per Rogne sin hovedfagsoppgave i historie fra Universitetet i Tromsø, «Rorbussystemet i Lofoten på 1800-tallet: Konflikt eller samspill?» står også sentralt i forståelse av den økonomiske situasjonen i Lofoten. Rogne konkluderer i sin oppgave at selv om fiskeryrket ikke var lukrativt for fiskerne, var det et gjensidig avhengighetsforhold mellom væreierne og fiskerne som ga fiskerne en form for økonomisk trygghet. Dette var svært viktig for lokalbefolkningen.

Når det kommer til forskning på kvinner i Lofoten, er det mange hull i historiefeltet. En av få som har undersøkt kvinnelivet i Lofoten er Gro Røde. Røde utgav i 1997 boken *På et berg eg kalla mett* basert på hennes hovedoppgave i historie, «Nord i værene». Boken tar utgangspunkt i «yttersida» av Lofoten og fraflytningen fra 1900-1950. Verket forteller oss mye om hvordan menneskene som bodde i disse områdene overlevde adskilt fra «innersida» av Lofoten. Røde poengterer kvinnenenes behov for selvstendighet da mennene var borte i fisket store deler av vinterhalvåret. Dette er likevel spesielt for «yttersida»-kvinnene. I resten av Lofotsamfunnet, spesielt i fiskeværene opplevde ikke kvinnene at mennene forsvant i like stor grad. Fiskerne

brukte kanskje store deler av dagen på fisket og var periodevis borte, men ikke gjennom hele fisket. *Fish, Coast and Communities: A history of Norway* av Kolle, Nielssen, Døssland og Christensen ble i 2017 publisert i en ny oversatt utgave som i likhet med originalversjonen hadde som formål å dekke store deler av den norske kysthistorien. Sarah Dahle Hermanstad publiserte i 2018 en bokmelding hvor hun kritiserte verket for å ha manglende kvinnesyn.¹⁸ Hun mente at kvinners arbeid var en svært stor del av fiskerbondeøkonomien og dermed burde blitt dedikert en betydelig større plass i verket. Slike nedprioriteringer av kvinners del i historien finnes i mange av de historiske verkene om kyst-Norge.

En som derimot dedikerte forskning til kvinnene i kystsamfunnene var Håvard Bratrein. I boken *Drivandes kvinnfolk: om kvinner, lønn og arbeid* har ulike fiskevær over en lengre periode blitt undersøkt. Bratrein trekker frem elementer som Hermansstad savnet i *Fish, Coast and Communities: A history of Norway*, da han ikke undervurderer kvinners rolle i kystsamfunnet. En annen som diskuterer kvinners rolle i kystsamfunnene i nord er Hilde Jåstad. I 2003 bidro hun i boken *About the hearth* med kapittelet «The Life Histories of Intergenerational Households in Northern Norway 1865 – 1900: Gender and Household Leadership». I kapittelet fokuserer hun på blant annet bosetningsmønstre og kvinners rolle i husholdet. Felles for Bratrein og Jåstad er at de begge fokuserer hovedsakelig på områder nord for Lofoten. Deres funn gir likevel et bredt innblikk i kystsamfunnene i nord.

1.4 Oppgavens oppbygging

Oppgaven er delt inn i syv kapitler. Det første kapitlet har redegjort for hvordan oppgaven har blitt til i form av avgrensning, metode og historiografi. Kapittel 2 redegjør for tendensene i det norske samfunnet før og under perioden oppgaven undersøker. Hovedfokuset i kapittelet omhandler kvinners liv i dette samfunnet. Kapittel 3 redegjør mer spesifikt for de særegne trekkene ved det geografiske området undersøkt, Flakstad herred. Demografi, geografi og særegne samfunnsnormer i Lofotsamfunnet er derfor i fokus. Kapittel 4 og 5 drøfter funnene i lys av samfunnet de enslige kvinnene bodde i. Med et overordnet fokus på hva de enslige kvinnene arbeidet med og hvordan de bodde forsøkes det å besvare problemstillingen. Et av underproblemstillingen var «Hvilke forskjeller var det mellom de ugifte og enkene?». Dette

¹⁸ Hermanstad 2018.

diskuteres noe i kapittel 4 og 5, men i kapittel 6 er dette hovedfokuset. Kapittel 7 oppsummerer og konkluderer basert på drøftingskapitlene.

2. Kvinneliv i Norge

2.1 Det norske samfunnet gjennom 1800-tallet

2.1.1 Økonomisk krise og vekst

1800-tallet brakte med seg store endringer i det norske samfunnet. I 1814 fikk Norge egen grunnlov, en grunnlov som var sett på som en av de mest liberale i samtiden.¹⁹ Økonomisk sett startet århundret i krise. Napoleonskrigene, som for Danmark/Norge varte frem til 1814, hadde vært svært kostbar for store deler av Europa, men i skandinavisk sammenheng bidro krigen til en særnorsk inflasjonsspiral.²⁰ Trelastnæringen, en av Norges viktigste næringer i perioden, opplevde en kollaps i 1816. Dette hadde store konsekvenser for både storbøndene og småbøndene som mistet store deler av sin inntekt. Norges Bank ble i samme år opprettet med formål å få kontroll over den enorme inflasjonen. Flere tiltak ble innført, men med deflasjon som resultat.²¹ Til tross for den svært trøblete økonomiske starten på århundret, var århundret i hovedsak en periode med stor økonomisk vekst i Norge. Den store vekstperioden startet for fullt i 1830-årene og skjøt fart for alvor i løpet av 1850- og 1860-årene.²² Den økonomiske veksten var i stor grad knyttet til de voksende næringene i landet. Kyststrøkene, trelastdistriktene og de nyindustrialiserte byområdene var i hovedsak episentre for den økonomiske veksten.

2.1.2 Befolkningsvekst

Århundret var også preget av en enorm folkevekst. Mellom 1815 og 1865 ble befolkningen nesten doblet.²³ Spedbarnsdødeligheten gikk kraftig ned samtidig som antall fødte barn forble høyt. Det foreligger mange teorier rundt hvorfor spedbarnsdødeligheten gikk ned i perioden, men en blanding av økt velstand, større fokus på hygiene, økt antall jordmødre og lengre ammetider har vist seg som avgjørende.²⁴ Selv om familiene fikk flere barn, betydde ikke det nødvendigvis at familiene hadde økonomi til å forsørge alle barna. Tidligere hadde det ikke vært spesielt problematisk at eldste sønn overtok gården, da eventuelle søsken som ikke fant seg annet arbeid eller en husmannsplass kunne arbeide hos odelsgutten. Etter hvert som

¹⁹ Myhre 2015: 28

²⁰ Sandvik 2018: 45

²¹ Myhre 2015: 40

²² Sandvik 2018: 60

²³ Hagemann 2013: 11

²⁴ Hagemann 2020: 223

størrelsen på antall barn i søskenflokkene som vokste opp økte, var ikke lengre dette et alternativ for alle søsknene. Dermed måtte mesteparten av søsknene søke arbeid utenfor familiegården, og de fleste flyttet mot byene. Det drastisk økende folketallet og den enorme urbaniseringen førte til et press på både ressurser og arbeidsplasser. Løsningen ble for mange å søke lykken over Atlanteren. Emigrasjonsbølgen til Amerika besto i hovedsak av menn.²⁵ Dette var fordi de unge mennene raskt kunne komme seg i arbeid og potensielt sende penger tilbake til Norge, slik at andre familiemedlemmer kunne slå følge.

2.1.3 Giftemålsmønster

Giftemålsalderen for kvinner varierte noe gjennom 1800-tallet, men kvinner var oftest mellom 26 og 27 år når de giftet seg.²⁶ Den høye giftemålsalderen var vanlig i hele Vest-Europa. Det var flere årsaker til den høye giftemålsalderen. For det første hadde emigrasjonsbølgen til Amerika blant unge ugifte menn ført til at det var et betydelig flertall kvinner i landet.²⁷ Det var derfor vanskelig for unge kvinner å finne seg en partner. Det var også økonomiske årsaker til den høye giftemålsalderen. For å etablere et hushold måtte man ha et levebrød. Et levebrød innebar større sikkerhet enn bare sporadisk arbeid. Som tidligere nevnt skapte befolkningsveksten stort press på arbeidsmarkedet. Dette bidro til at giftemålsalderen forble høy gjennom hele 1800-tallet. De første tiårene av 1900-tallet var mer enn 40% av kvinnene over 15 år ugifte på landsbasis.²⁸ Selv om majoriteten av disse ved senere anledning giftet seg var det betydelig mange ugifte kvinner i det norske samfunnet. Det var likevel forskjeller på byene og bygdene. I byene var det flere som giftet seg enn i distriktene, og de som giftet seg i byene var også mye yngre enn giftemålsalderen ellers i landet.²⁹ Først rundt 1930-tallet begynte giftemålsmønsteret å endre seg i hele landet.

2.2 Kvinnens yrkesliv

Tove Stang Dahl illustrerer kvinneøkonomien gjennom det hun kaller «forsørgertrekanten».³⁰ I den sammenheng deler hun kvinnenes hovedkilder til forsørgelse inn i tre deler; lønn, trygd

²⁵ Hagemann 2020: 230

²⁶ Hagemann 2020: 225

²⁷ Hagemann 2020: 229

²⁸ Melve 2020: 337

²⁹ Hagemann 2020: 231

³⁰ Melby 2020: 339

og ekteskap. En sentral del av kvinneøkonomien var likevel at forsørgelsen i stor grad kom fra flere kilder samtidig.

2.2.1 Arbeid i hjemmet

Gjennom hele 1800-tallet var arbeid i hjemmet med stell, matlagning og barnepass den dominerende yrkesstatusen til kvinnene i Norge.³¹ For unge jenter startet arbeidslivet ofte i barndommen ved at de sammen med sin mor arbeidet med huslige gjøremål. Det var flere grunner til denne praksisen. For det første var husmorens arbeidsmengde svært stor og nærmest uopnåelig uten hjelp fra døtre og/eller tjenestepiker. Ved begynnelsen av 1800-tallet var store deler av arbeidsoppgavene som var nødvendige i husholdet eller på gården lagt til kvinnene.³² Norge var i stor grad et jordbrukssamfunn, men en økt andel menn fikk etter hvert arbeid i ulike næringer utenfor jordbruket, noe som førte til en økt arbeidsbyrde for kvinnene. Det tyngste arbeidet med onna og driften av gården var det mennene som tok seg av, men de daglige gjøremålene i huset og fjøset var i store deler av landet reservert for kvinnene i husholdet. Dersom det var behov for nye klær eller dersom det var meieriproduksjon på gården var det også husmoren sitt ansvar. Dette arbeidet kom da naturligvis i tillegg til arbeidet med å oppfostre barna. Lunden (1978) hevder at det for en arbeiderkvinne var svært gunstig dersom hennes førstefødte var en datter.³³ Dette var knyttet til at unge døtre i stor grad kunne bidra med vask, stell, matlagning og barnepass fra ung alder.

2.2.2 Arbeid i tjeneste

I perioden var det svært vanlig at husholdet hadde en tjenestepike i hjemmet som kunne bidra der det trengtes. Nødvendigheten av tjenestefolk for å bidra i husholdet var svært viktig, noe som illustreres i diskusjoner om hvorvidt tjenestefolket var det viktigste ved det førindustrielle familiehusholdet.³⁴ Tjenesteyrket var den dominerende formen for lønnsarbeid for kvinner gjennom hele 1800-tallet. Frem til 1854 var det lovpålagt at unge ugifte kvinner skulle ut i tjeneste.³⁵ Loven om tjeneste var strengt regulert og dersom man var ugift og ikke var i tjeneste eller andre former for arbeid, kunne man bli straffet som «lausgjenger». Selv om loven om

³¹ Hagemann 2020: 216

³² Hagemann 2020: 246

³³ Sogner og Telste 2005: 94

³⁴ Sogner 2003: 28

³⁵ Sogner & Telste 2005: 36

tjenesteplikt var en viktig grunn til hvorfor samfunnet fremdeles forventet at unge piker søkte tjeneste, var dette bare en av flere årsaker til den høye tjenerandelen. For de fleste i Norge var begynnelsen av 1800-tallet en økonomisk nedgangstid. De hadde derfor ikke mulighet til å forsørge et barn etter barnet selv kunne ut i arbeid. Selv etter økonomien hadde stabilisert seg og var god for store deler av landet, var det vanskelig for familiene å forsørge alle barna i lengre tidsrom da barneflokkene ofte besto av fem eller flere barn. Det var derfor svært viktig at barna kom seg ut i arbeid så tidlig som mulig. I 1801 hadde en av fire jenter flyttet hjemmefra allerede når de hadde blitt tolv og et halvt år gamle.³⁶ Dette var mye grunnet til at husholdet ikke hadde økonomisk forutsetning til å brødfø et individ som i utgangspunktet kunne ha arbeidet for egen kost og losji. Gjennom 1800-tallet økte alderen det ble vanlig å flytte hjemmefra, og praksisen ble i stor grad at unge jenter søkte tjeneste eller annet arbeid fra 15 års alderen.³⁷

En annen årsak til at unge jenter måtte ut i tjeneste var viktigheten i at jentene lærte seg å drive et hushold til de en dag skulle gifte seg og bli husmor. De unge jentene hadde allerede fått opplæring hos sin egen mor, men arbeid i tjeneste ville gi nye perspektiver på hvordan et hushold skulle styres. Bakgrunnen for hvorfor loven om tjenesteplikt ble fjernet i 1854, omhandlet ubalanse mellom den tilgjengelige kvinnelige arbeidskraften og antall jobber innen tjeneryrket. Konsekvensen av emigrasjonsbølgen, i kombinasjon med høyere dødelighet blant gutter og menn, var en demografisk skjevfordeling i landet.³⁸ Denne skjevfordelingen var spesielt synlig hos den yngre befolkningen. Dermed forble et økt antall kvinner ugift store deler eller hele livet. Som en konsekvens ble det en overflod av kvinnelig arbeidskraft i Norge. En kontrast til ved begynnelsen av århundret. Det var før unionsoppløsningen i 1814 mange slaver i Danmark/Norge som arbeidet side om side med tjenestepikene.³⁹ Dette kan bidra til å illustrere at det gjennom 1700-tallet og begynnelsen på 1800-tallet var større etterspørsel etter tjenere enn fra midten av 1800-tallet.

Selv om tjenestearbeid dominerte hos de sysselsatte ugifte kvinnene gjennom hele 1800-tallet, var det en nedgang i andelen unge som arbeidet innen tjenesteryket i siste halvdel av 1800-

³⁶ Sogner & Telste 2005: 34

³⁷ Sogner & Telste 2005: 34

³⁸ Hagemann 2020: 230

³⁹ Østhus 2018.

tallet.⁴⁰ Årsaken til dette var komplekse, noe som reflekteres i mengden motstridende kilder. Industrialiseringen som skjøt fart for alvor ved midten av 1800-tallet bidro til opprettelsen av fabrikker som produserte varer som tidligere hadde vært en del av husholdet. Lunden (1978) omtaler denne prosessen og presenterte teorien om «de frigjorte hender».⁴¹ Hun argumenterte for at det i løpet av 1800-tallet ble betydelig færre arbeidsoppgaver for husmødrene og tjenestepikene. Dette var begrunnet i at husholdet ikke lengre var samfunnets viktigste produksjonsenhet. Lunden har i ettertid blitt argumentert mot av blant annet Gro Hagemann, som mente Lunden ikke tok hensyn til de regionale forskjellene i industrialiseringen og hvor tidkrevende de nye arbeidsoppgavene til husmødrene var. Det viktigste aspektet ved Lunden som Hagemann stiller seg imot var antagelsen om at industrialiseringen ga husmødre mer fritid.⁴² I perioden ble yrkesveiene til kvinner mer varierte enn det de tidligere hadde vært. De tradisjonelle kvinneyrkene, da spesielt tjenesteyrket ble mindre ettertraktet sammenlignet med de nye yrkene. Dette var mye knyttet til at disse yrkene ga større frihet, da man ikke trengte å bo hos arbeidsgiveren og dermed ikke var under konstant overvåkning.⁴³ Ifølge Hagemann var dette sett på som svært problematisk blant de velstående husmødrene i landet da «det stadig ble vanskeligere å få tak i dyktige tjenestefolk.»⁴⁴ Dette sitatet trekkes frem i Thorvaldsen (2008) som argumenterer mot Hagemanns teorier om tjenermangel i perioden. Selv om andre former for arbeid ble mer tilgjengelig, var det fremdeles svært mange som ikke hadde mulighet til å skaffe slikt arbeid og derfor måtte arbeide innen tjeneste.

2.2.3 Nye arbeidsmuligheter

I siste halvdel av århundret åpnet det seg for en rekke nye yrker for kvinner. Et av yrkene utenfor tjenesteyrket som etter hvert fikk en stor andel kvinnelige ansatte var arbeid i telegrafene. Telegraflinjene kom til Norge fra 1855 og ble raskt den viktigste formen for kommunikasjon.⁴⁵ Arbeidet var godt betalt og krevde utdanning, noe som gjorde at yrket i stor grad var attraktivt blant de velstående ugifte kvinnene i de øvre samfunnslagene. Frem til 1906 var det også

⁴⁰ Hagemann 2013: 19

⁴¹ Hagemann 2020: 247

⁴² Hagemann 2020: 248

⁴³ Hagemann 2013: 19

⁴⁴ Gro Hagemann i Thorvaldsen 2008: 452

⁴⁵ Myhre 2015: 177

påkrevd at telegrafistinnene var ugifte.⁴⁶ I 1860, ble også læreryrket i folkeskolen åpnet for kvinner. Kvinner som hadde mulighet til å bli lærerinne strømmet til yrket. Spesielt byskolene ble raskt dominert av kvinnelige lærere. Et av de mest tradisjonsrike kvinneyrkene var arbeid som jordmor. Allerede i 1818 ble jordmorutdanningen i Oslo etablert.⁴⁷ Først rundt midten av århundre skulle jordmorpraksis bli sett på som vanlig i samfunnet. Tidligere hadde det vært lokale eldre kvinner som fungerte som «fødekoner». De hadde ikke utdanning, men hadde nok født egne barn og vært til stede gjennom mange fødsler, og derfor opparbeidet erfaring som gjorde at de i stor grad fungerte som jordmødre i samfunnet. Det ble likevel etter hvert et økt fokus på utdanning og styrkning av jordmoryrket, da man så at kunnskap og rett stell bidro til at færre barn og mødre døde i barsel. Det som skilte jordmoryrket fra de fleste kvinneyrkene som krevde utdanning var at utdanningen var gratis, noe som gjorde at kvinner fra enklere kår strømmet til utdanningen.⁴⁸ Selv om behovet for jordmødre var stort i samfunnet, ble det mot slutten av århundret overproduksjon av utdannede jordmødre noe som gjorde det vanskeligere for gruppen å finne arbeid.

Kvinnerens vei inn i arbeidslivet var generelt knyttet til at de var billig arbeidskraft.⁴⁹ Mange av yrkene kvinner fikk tilgang til ble raskt kvinnedominerte yrker som få menn ønsket seg til, men det var også yrker hvor kvinner og menn etter hvert arbeidet side om side og konkurrerte mot hverandre om arbeidsplassene. Arbeid som ekspeditør i butikk var et av yrkene hvor både kvinner og menn arbeidet. For kjøpmannen var det likevel hensiktsmessig å ansette kvinnelige søkere, da de som sagt kunne betale kvinner mindre enn menn. Noen kvinner var også så heldige at de fikk innpass som skredder.⁵⁰ Selv om kvinner fikk dårlig betalt sammenlignet med de mannlige skredderne, var det likevel mange fordeler ved å tilhøre et organisert fagmiljø.⁵¹ Manglende yrkesmuligheter i kombinasjon med manglende potensielle ektemenn bidro til at kvinner etter hvert også i større grad søkte lykken i Amerika. Dette flatet ut den demografiske skjevfordelingen og bidro til at presset på arbeidsmarkedet ble mindre.

⁴⁶ Moum 1981: 72

⁴⁷ Hagemann 2013: 20

⁴⁸ Hagemann 2013: 21

⁴⁹ Hagemann 2020: 260

⁵⁰ Hagemann 2013: 20

⁵¹ Hagemann 2013: 20

2.3 Et statsregulert kvinneliv

2.3.1 Utdanning

Gjennom store deler av 1800-tallet fantes det lover, og ikke minst samfunnsnormer, som hindret kvinner i å ta del i samfunnet utenfor hjemmet. Unge jenter fikk den nødvendige opplæringen av sin mor.⁵² De trengte ifølge samtidens samfunnsnormer ikke opplæring utover det en husmor skulle kunne takle i hverdagen. Middelskole og gymnasium var i likhet med universiteter og lærerskoler stengt for kvinner frem til slutten av 1800-tallet.⁵³ Det var store forskjeller mellom skoletilbudene til jentene i byene og i bygdene. I utgangspunktet var det ikke middelskole på bygda, derfor gikk svært få bygdejenter middelskole. I 1889 kom Folkeskoleloven som ga syv års skoleplikt for alle.⁵⁴ Skolegang utover folkeskolen var likevel ikke vanlig før etter århundreskiftet. Dette påvirket naturligvis kvinner yrkesmuligheter. Som tidligere nevnt fikk kvinner innpass i læreryrket ved midten av 1800-tallet, noe som raskt bidro til at mange kvinner ble lærerinner raskt. Det at kvinner raskt dominerte i læreryrket, kan fortelle noe om kvinners ønske til å finne andre yrkesmuligheter enn de som samfunnet tidligere hadde tilrettelagt for. Flere kvinnelige lærere kan også ha bidratt til at flere unge jenter ble oppmuntret til å fortsette skolegangen dersom de hadde mulighet til det.

2.3.2 Statusskille mellom kvinnene

Et element ved reguleringen av kvinnelivet i Norge som er slående er forskjellene mellom de gifte, de ugifte og enkene. Selv om de gifte kvinnene hadde stort ansvar i hjemmet, var de juridisk og økonomisk umyndiggjort frem til 1888.⁵⁵ Ved inngangen av et ekteskap ble kvinnenens eventuelle formue overført til hennes ektemann. Selv ikke personlig arv eller inntekt hadde gifte kvinner råderett over. Etter Ektefelleloven av 1888 kunne gifte kvinner styre over egen inntekt, men deres ektemenn rådet over alt som ble kategorisert som felleseiet. Til tross for at gifte kvinner gjennom store deler av 1800-tallet var juridisk og økonomisk umyndiggjort, betydde ikke det at kvinner ikke tok del i økonomien til husholdet. Hanne Marie Johansen er en av flere som poengterer at husmødrene ofte styrte husholdets økonomi.⁵⁶ Selv om det tidligere inntrykket av husholdets hierarki har ført til en ide om at mannen styrte økonomien,

⁵² Sogner 1985: 92

⁵³ Moum 1981: 61

⁵⁴ Moum 1981: 62

⁵⁵ Moum 1981: 67

⁵⁶ Johansen 2005:181

var det sett på som svært umoralsk, og i noen tilfeller som grunn til skilsmisse, dersom mannen ikke inkluderte sin kone i større økonomiske saker.

Enker var i en særskilt posisjon sammenlignet med ugifte, skilte og gifte kvinner. Frem til 1863 var det kun enker som var betegnet som myndige. De kunne derfor arve formue, gård eller bedrift fra deres ektemenn ved deres død. De hadde derfor andre forutsetninger til livets opphold enn de ugifte. Ugifte kvinner ble sett på som myndige fra 1863.⁵⁷ Det var mange grunner til forskjellene i rettigheter mellom kvinnene i samfunnet. tidligere nevnt la den demografiske skjevfordelingen mellom kjønnene press på arbeidslivet. Kvinner strømmet til byene i håp om å finne arbeid. Mange lyktes ikke og var avhengig av fattigvesenet for å overleve. Over hele landet dominerte kvinner fattigdomsstatistikken gjennom 1800-tallet.⁵⁸ Selv om de enslige kvinnene i byene fikk rett til å drive handel, forble gruppen høyt representert i fattigstatistikken. I 1869 mottok 9,8% av befolkningen fattigunderstøttelse av staten.⁵⁹ Denne statistikken omhandler både personer som mottok stønad ved et enkelttilfelle og de som hadde fattigunderstøttelse som sin hovedinntekt. Per tusen ugifte voksne kvinne mottok 5,4 fattigunderstøttelse, mens bare 3,5 hos menn i samme kategori. Videre ser man også at enker uten barn har den største andelen med 6,6 per tusen. Fattigkassa var mange kommuners største utgiftspost og mange reformer ble innført for å begrense andelen. Kvinner var likevel i mye større grad utsatt for å bli fattige enn menn i perioden.

Selv om gamle og barn var de to største gruppene i fattigstatistikken, var et betydelig antall unge arbeidsdyktige fattigunderstøttede.⁶⁰ Disse var sett på som en byrde for samfunnet, og andelen arbeidsdyktige, men fattigunderstøttet måtte ned. Et av tiltakene som skulle gjøre det enklere for kvinner å forsørge seg selv var den nye liberale Handelsloven av 1842. Handelsloven ga alle enker, kvinner som levde adskilt sine menn, og myndige kvinner rett til å drive handel i byene.⁶¹ Dermed økte andelen kvinner som levde av egen produksjon og salg. Etter hvert som ugifte kvinner fikk utvidet myndighet i 1863, økte andelen kvinner som drev handel. De fleste ugifte kvinnene arbeidet likevel som tjenestepiker hos fremmede eller hos

⁵⁷ Blom & Tranberg 1985: 151

⁵⁸ Seip 1994: 139

⁵⁹ Norges offisielle statistikk 1872: 11

⁶⁰ Seip 1994: 142

⁶¹ Moum 1981: 86

familie. Arbeidet som tjenestepike var ofte enten ulønnet arbeid mot underhold eller svært dårlig betalt.⁶² Praksisen med ulønnet arbeid mot underhold var svært vanlig når arbeidet var innenfor familie.⁶³ Et økende antall døtre, søstre, tanter og mødre måtte forsørges av nærmeste familie i bytte mot tjeneste.

⁶² Thorvaldsen 2008: 462

⁶³ Roll-Hansen 2012: 139

3. Lofotsamfunnet

3.1 Lofotfisket

For å kunne undersøke problemstillingen er det viktig å ta hensyn til de geografiske, demografiske og sosiale særegenhetene i Flakstad herred. Flakstad herred var et område som strekte seg over de to sydligste av de fem Lofotøyene; Flakstadøy og Moskenesøy. For å komme seg fra fastlandet til disse øyene var man avhengig av båt, noe som gjorde avstanden mellom Lofotøyne store. Folk bosatte seg likevel ved de værharde fiskeværene sør i Lofoten. Menneskene som bodde i Flakstad herred livnæret seg i stor grad av fiske. Området hadde i hundrevis av år vært et av verdens beste fiskesteder. Lofotens særegne geografiske egenskaper gjorde at torsken trakk til området for å gyte. Denne fisken som reiste langveisfra for å gyte kalles skrei. Skreifisket var sesongbasert og var årets høydepunkt for fiskerne. Fra midten av 1700-tallet opplevde Nord-Norge en voldsom tilstrømming av sørlendinger.⁶⁴ Arbeidsmarkedet var mer presset i Sør-Norge, og mange flyttet nordover for å arbeide med fisket. Etter hvert avløste Amerika-emigreringen vandringen nordover, men årlig strømmet det menn fra hele landet for å ta del i fisket. Ved midten av 1800-tallet var det ikke sjeldent at det ikke fantes rorbuer til alle de tilstrømmende.⁶⁵ Dette betydde at væreierne hadde mulighet til å holde leieprisene svært høye i de årene fisket var spesielt godt. Væreierne var også det bindende leddet mellom fiskerne og salg av fangsten. Fiskerne solgte fisken sin til væreierne som sørget for tørking og senere videre salg. På denne måten var det et gjensidig avhengighetsforhold mellom fiskeren og væreieren. Dette avhengighetsforholdet har blitt diskutert blant flere historikere, og det er stor uenighet i om væreier-fisker relasjonen bidro til harmoni eller misnøye.⁶⁶ Det var likevel store sosiale og økonomiske forskjeller i Lofotsamfunnet.

Lofotfisket startet tidlig i januar og varte til begynnelsen av april.⁶⁷ Forberedelsene til fisket startet likevel månedsvis før selve fisket fant sted. Båtene måtte prepareres, fiskeredskapene måtte lages og fiskerne måtte ha de rette klærne til fisket. Havområdene rundt Lofoten var kjent for å være værharde og vinterstormene krevde mange fiskeres liv. Reiseforfatteren Hans Henrik Schreiber Schulze omtalte lofotfisket i sin reiseerindring fra 1865: «Det gaar intet Aar hen, uden at Havet fordrer sine Offre under Vinterfisket; men et Par Baades Mandskab anses kun

⁶⁴ Hagemann 2020: 228

⁶⁵ Solhaug 1976: 137

⁶⁶ Rogne 2004: 13

⁶⁷ Bratrein 1976: 23

som en ringe Tribut til Bølgerne.»⁶⁸ Frem til århundreskiftet var det kun gamle værtegn og overtro som avgjorde om det var trygt for fiskerne å dra ut på havet. Et fåtall av båtene hadde motor før inngangen av 1900-tallet, og dersom stormen kom når fiskerne var ute i havgapet var sjansene få. Antall omkomne gikk kraftig ned etter 1900, mye takket være ny teknologi og økt andel motoriserte båter.

3.2 Demografi

I folketellingen for 1875 ble det registrert 1847 fastboende i Flakstad herred.⁶⁹ Ved folketellingen for 1900 var det totale folketallet i Flakstad herred 3007.⁷⁰ Populasjonen hadde dermed nesten doblet seg i løpet av et kvart århundre. I 1920 hadde innbyggertallet gått noe ned til 2973.⁷¹ Et element som skilte Lofotsamfunnet fra 1875-1920 fra store deler av Norge var at den demografiske skjevfordelingen som det tidligere har blitt redegjort for, ikke eksisterte i Flakstad herred. Fisket trakk en stor andel menn til regionen noe som gjorde at forskjellene i demografien ikke var prominent. Det var likevel en snever skjevfordeling ved folketellingen i 1875, hvor det var 898 kvinner og 877 menn.⁷² Man ser dermed tendensene til demografisk skjevfordeling i inngangen av perioden oppgaven favner. Dette kan være knyttet til antall omkomne i fisket. Bare syv år tidligere, i 1868, hadde den store Lofotstomen krevd ca. 100 fiskeres liv. Lofotfisket var likevel et enormt trekkplaster for unge menn, noe som nok i stor grad bidro til at det i 1920 var et klart flertall menn i herredet.⁷³ Folketellingen viser at det bodde 1418 kvinner og 1555 menn i tellingskretsen.⁷⁴ Selv om det var noen menn fra Lofoten som søkte lykken i Amerika under den store emigrasjonsbølgen fra midten av 1800-tallet, var andelen betydelig lavere enn ellers i Norge. Dette var i stor grad knyttet til de gode arbeidsmuligheter innen fiskenæringen i området, noe som illustreres i at det før Amerikautfarten var vanlig for sørlendinger å søke lykken i Nord-Norge.

⁶⁸ Schulze 1863: 13

⁶⁹ Statistisk sentralbyrå 1878: 29

⁷⁰ Statistisk sentralbyrå 1902: 43

⁷¹ Statistisk sentralbyrå 1922:108

⁷² Statistisk sentralbyrå 1879: 83

⁷³ Statistisk sentralbyrå 1923: 84

⁷⁴ Statistisk sentralbyrå 1923: 84

3.3 Kombinasjonsbruk

Selv om det var fisket som var den dominerende yrkesveien for de fleste arbeidende i Lofoten var samfunnet også et jordbrukssamfunn. Det blir ofte sagt at kystfolkene hadde «to ben å stå på». ⁷⁵ I motsetning til folket i innlandet, som i stor grad var avhengig av dyrking av jorda, kunne kystfolket livnære seg fra både jorda og havet. Selv om Lofothalvøya på et generelt grunnlag var et kombinasjonsbruk, var muligheten for dyrking av jorda få på Flakstadøy og Moskenesøy. Jordflekkene var få, spesielt på Moskenesøy, og omkostningene ved å gjøre jorda dyrkbar var store. ⁷⁶ De områdene som var dyrkbare var gjerne fordelt på få hender. Husdyrhold var derimot svært vanlig. Manglende muligheter til å dyrke egen mat bidro til at «det store hamskiftet» ikke påvirket området i like stor grad som i resten av landet. ⁷⁷ Arbeidsfordelingen fremstår også som særegen i Lofotsamfunnet. Normen i kystsamfunnene var at all form for arbeid som ikke omhandlet fisket var kvinnfolkarbeid. Dette omhandlet en gammel overtro om at «fjøslykt» i sjarken ga dårlig fiskelykke. ⁷⁸ Derfor bidro fiskerne lite i jordbruket. I den voksende pengeøkonomien ga også fisket større inntekt enn jordbruket, noe som ga jordbruket en nedsatt status. Kvinnene arbeidet derfor med de formene for jordbruk som var mulig, da spesielt dyrehold. Det var likevel også normer for «kvinnfolkarbeidet» Selv om mannfolk ikke skulle lukte fjøs i sjarken, var det likevel viktig at de bidro i det tyngste arbeidet på gården. Dersom de ikke bidro med slikt arbeid ble det sett ned på i samfunnet. ⁷⁹ På samme måte ble det sett ned på dersom en mann drev gårdsdrift alene. Det fortelles om en ungkar i området som drev gård alene på tidlig 1900-tallet. Han drev med melkekyr og meieriproduksjon, og fikk derfor tilnavnet «ku-Kristian» ⁸⁰. Dette nedlatende kallenavnet ble værende hele hans liv. Røde (1994) argumenterer likevel mot dette stigmaet og hevder at det i hennes funn forekom mer stolthet enn skam når det kom til dyreholdet. Majoriteten av arbeidet knyttet til gårdsdrifta var likevel kvinnenenes ansvar.

⁷⁵ Røde 1994: 33

⁷⁶ Røde 1994: 29

⁷⁷ Røde 1994: 32

⁷⁸ Bratrein 1976: 24

⁷⁹ Bratrein 1976: 31

⁸⁰ Moum 1981: 31

4. Inntektsbringende arbeid

Som tidligere nevnt var overgangen mellom 1800-og 1900-tallet en periode hvor mye forandret seg i det norske samfunnet. For kvinner ble flere utdanninger og yrkesveier åpnet. Befolkningsveksten var fremdeles høy, og den demografiske skjevfordelingen var til stede i store deler av landet. I Flakstad var befolkningsveksten stor, men ikke den demografiske skjevfordelingen. Likevel vokste andelen enslige i befolkningen. For den voksende gruppen enslige kvinner som ikke kunne forsørges av sin ektemanns inntekter var det svært viktig at de hadde muligheter til å finne seg lønnet arbeid. Dette kapitlet skal drøfte de enslige kvinnene i Flakstad herred sine muligheter til å finne seg lønnet arbeid, og hvordan dette påvirket deres mulighet til å forsørge seg selv.

4.1 Tvunget inn i tjeneste?

4.1.1 Tjeneste i folketellingene

I folketellingene har «tjener» ofte blitt brukt som en fellesbetegnelse på flere yrkesgrupper. Sogner og Telste (2005) definerer tjenerne som en gruppe mennesker som er integrert i husholdet til sin arbeidsgiver.⁸¹ Det vil si at arbeideren var boende i huset til arbeidsgiveren. Det har tidligere blitt konstatert at tjenesteyrket var den vanligste formen for lønnsarbeid for kvinner i Norge. Dette var tilsynelatende også tilfellet i Flakstad herred også. I 1875 hadde totalt 44,9% av de enslige en eller annen form for tjeneste oppført som yrke. Innenfor kategorien tjeneste finner man et bredt spekter av arbeidsoppgaver og titler, stuepike, tjenstepike, barnepike, osv. Felles for disse yrkestitlene var at menneskene var integrerte medlemmer av husholdet slik Sogner og Telste (2005) presenterer.

Som illustrert i Figur 1, *Tjeneste oppført som yrke 1875-1920(%)*, var det et stort skille mellom de ugifte og enkene. I aldersgruppen ugifte under 30 år hadde 55,8% av gruppen oppført tjeneste som yrke ved folketellingen i 1875. For de ugifte over 30 år var andelen noe høyere med 64,9%. Samme år var andelen enker betydelig lavere med 26,1% av enkene under 40 år og 13,6% av enkene over 40 år registrert med tjeneste som yrkesvei. Dersom man undersøker figur 1 ser man at alle gruppene opplevde en nedgang frem til 1920. For de ugifte over 30 år var nedgangen størst. I 1920 var andelen 29,4%, en nedgang på 35,5% fra 1875. Nedgangen blant de ugifte under 30 år var også betydelig, med 26,8% nedgang mellom 1875 og 1920. I likhet med de

⁸¹ Thorvaldsen 2008: 454

ugifte, opplevde også enken en nedgang i andel tjenere i perioden. I 1875 hadde ca. hver fjerde enke under 40 år registrert tjeneste som yrke. I 1920 hadde andelen gått ned til ca. 1 av 10. For gruppen enker over 40 år var det også nedgang i perioden, men andelen var lav gjennom hele perioden sammenlignet med de andre aldersgruppene. Det var gjennom hele perioden få enker under 40 år, noe som gir et misvisende høyt prosenttall for gruppen. Det var derfor totalt sett en lav forekomst av enker i Flakstad herred som hadde oppført tjeneste som yrke i perioden.

4.1.2 Hvorfor nedgang?

Gjennom perioden ser man en nedgang i andelen tjenere i alle aldersgruppene. Nedgangen blant de ugifte kan begrunnes i endringer i samfunnsnormene gjennom perioden. Frem til 1854 var det tjenesteplikt blant de ugifte kvinnene i Norge.⁸² Loven hadde på tidspunktet den ble fjernet eksistert i over 500 år.⁸³ Selv om loven ble fjernet var det svært sannsynlig at de tradisjonelle samfunnsnormene eksisterte i mange år etter dette. Bakgrunnen for dette kan ha vært knyttet til at samfunnet fremdeles hadde de samme forventningene til kvinner; de skulle gifte seg og bli husmødre. Det var derfor fremdeles viktig at unge jenter lærte seg de oppgavene som var forventet av en husmor. Det var også viktig at unge jenter, og gutter, ikke ble en byrde for foreldrene. De ble derfor sterkt oppfordret til å flytte hjemmefra så raskt de kunne få seg arbeid, mange allerede før konfirmasjonen.⁸⁴ Denne tankegangen forandret seg likevel i perioden. I tillegg var det vanligere at unge jenter ble boende lengre hos sine foreldre uten at dette ble sett på som en byrde for familien. Flere jenter fikk mellom 1875 og 1920 tilgang til skolegang.⁸⁵ I Flakstad økte andelen ugifte over 15 år som hadde registret skolegang, men ikke betydelig. Dette knyttet til skolegang utover folkeskolen var uvanlig for jenter fra distriktene.⁸⁶ Nedgangen blant den yngre andelen av de ugifte innenfor tjenesteyrket må derfor sies å være mer knyttet til endringene i samfunnsnormer mer enn at skolegang ble vanligere.

For de ugifte over 30 år er det vanskeligere å forklare nedgangen. Dette grunnet at gruppen ikke ble styrt av samfunnsnormer i samme grad. Dersom man var ugift med få utsikter for ekteskap

⁸² Blom & Tranberg 1985: 151

⁸³ Sogner & Telste 2005: 36

⁸⁴ Sogner & Telste 2005: 34

⁸⁵ Moum 1981: 61-62

⁸⁶ Moum 1981: 62

risikerte man å bli møtt med både stakkarsliggjøring, latterliggjøring og fiendtlighet.⁸⁷ Denne gruppen var derfor i stor grad utstøtte fra samfunnet fra før av. Det er likevel sannsynlig at ugifte kvinner som hadde arbeidet i mange år i tjeneste, og derfor hadde god erfaring med de fleste arbeidsoppgaver var attraktive som tjenestepiker. For de ugifte over 30 år, som i stor grad kom til å forbli ugifte hele livet, var det noe viktigere å finne andre former for arbeid enn for de ugifte under 30 år som fremdeles hadde stor sannsynlighet for å gifte seg. Dette var fordi de ugifte som arbeidet i tjeneste til de ikke lengre var arbeidsføre og hadde blitt gamle var de store økonomiske taperne i samfunnet.⁸⁸ Hvorvidt dette var noe innbyggerne i Flakstad herred var bevisst på er uvisst, men som det kommer frem senere i kapittel 4.2 økte andelen ugifte over 30 år som arbeidet i andre former for lønnet arbeid enn tjeneste i mye større grad enn for de ugifte under 30 år. Noe som kan bidra til å forklare nedgangen i gruppen.

Bakgrunnen for den generelt lave andelen enker som arbeidet innenfor tjenesteyrket var knyttet til flere faktorer. Det første elementet omhandlet at tjeneste i utgangspunktet var et yrke for ugifte kvinner i påvente av ekteskapsinngåelse.⁸⁹ Yrket var også knyttet med en lav status i samfunnet, potensielt en lavere status enn enkene egentlig hadde. Det var derfor svært unaturlig for kvinner som hadde vært gift å gå tilbake til tjenesteyrket. Tjenesteyrket var likevel ikke ensidig, verken i arbeidsformer eller i status, noe blant annet Sogner & Telste (2005) trekker frem. I byene var det store forskjeller mellom «husmoren» og tjenestepikene. Et ideal om en moderne husmorrolle begynte å vokse frem. Husmoren skulle ikke selv gjøre husarbeidet, men overlate dette til tjenestepiken, noe som skapte et stort sosialt skille i husholdet.⁹⁰ Slik var det ikke i de aller fleste husholdene i distriktene. Sogner & Telste (2005) argumenterer for at tjenerne på bygda ofte var integrert i husholdet i den grad at tjenerne spiste sammen med resten av husholdet og sov på samme rom som de dersom det var nødvendig.⁹¹ Det er derfor viktig å ikke generalisere tjenestegruppen som en homogen gruppe hvor alle levde under de samme forholdene og hadde den samme lave statusen. Selv om status kan forklare den lave forekomsten av enker i tjenesteyrket i Flakstad herred, var også alder en mulig forklaring. Selv om tjenestepiker med erfaring sannsynlig var mer ettertraktet, var en for høy alder heller ikke

⁸⁷ Melby 2020: 338

⁸⁸ Moum 1981: 71

⁸⁹ Sogner & Telste 2005: 45

⁹⁰ Sogner & Telste 2005: 75

⁹¹ Sogner & Telste 2005: 75

foretrukket. Dette fordi tjenestearbeidet var svært variert og tidvis veldig tungt arbeid. Enker var også i en særegen posisjon sammenlignet med de ugifte ved at de overtok deres ektemenns hushold ved deres død. Det var derfor unaturlig at de skulle innta tjenesteyrke da dette påkrevde at de ble integrert i et annet hushold. Andelen enker som hadde barn påvirket også andelen som arbeidet innen tjenesteyrket, da yrket ikke var kompatibelt med oppfostring av egne barn noe som diskuteres videre i kapittel 4.1.3.

Den generelle nedgangen i andelen tjenere i Flakstad herred sammensvarer med Thorvaldsen (2008) som omtaler nedgangen i tjenertallene i Norge. Selv om Thorvaldsen argumenterer for at tjenertallene ikke hadde en betydelig nedgang før mellomkrigstiden, konkluderer han med at andelen kvinnelig tjenere gikk ned fra midten av 1800-tallet.⁹² Videre argumenterer han også for regionale forskjeller og en større nedgang i tjenertallet i distriktene enn i byene. Flere historikere har diskutert en mye tidligere og bråere nedgang i tjenertallene enn den Thorvaldsen presenterer. Gro Hagemann er en av de som trekker frem rekrutteringsproblemer i siste halvdel av 1800-tallet:

(...) i de siste tiårene før århundreskiftet gikk tjenertallet kraftig ned; mellom 1850 og 1900 ble andelen tjenestefolk halvert. Mange husmødre klaget over at det stadig ble vanskeligere å få tak i dyktige tjenestefolk. Unge kvinner foretrakk gjerne annet arbeid (...).⁹³

Thorvaldsen (2008) argumenterer sterkt mot denne påstanden. Hans forskning viser til at det fremstår urealistisk at det var både manglende organisering i yrket og lave lønninger dersom det var rekrutteringsproblemer. Dersom etterspørselen hadde vært høyere enn den tilgjengelige arbeidskraften ville ikke lønningene forblitt så lave som de var frem til 1930.⁹⁴ Selv om lønningene på et generelt grunnlag var høyere i nordnorske fiskerisamfunn, sammenlignet med andre deler av landet, var rekrutteringsproblemer svært usannsynlig også i Flakstad herred.⁹⁵ Det virker derimot som det var en overflod av tilgjengelig kvinnelig arbeidskraft.

I motsetning til tendensene man finner i bysamfunnene i Norge, hadde ingen andre yrker tatt over for tjenesteyrket i Flakstad herred. Mulighetene for arbeid utenfor tjenesteyrket var derfor

⁹² Thorvaldsen 2008: 463

⁹³ Gro Hagemann i Thorvaldsen 2008: 452

⁹⁴ Thorvaldsen 2008: 462

⁹⁵ Sogner & Telste 2005: 46

svært få i området. Yrkesveien var derfor en av få muligheter de enslige kvinnene hadde til å forsørge seg selv. Det er derfor bemerkelsesverdig at andelen som hadde yrket oppført i folketellingene gikk så betraktelig ned. Dersom man undersøker andelen enslige i tjeneste ser man en kraftig nedgang i andelen, men ikke i antallet enslige i tjeneste. Derfor gikk muligheten til å skaffe seg tjenestearbeid kraftig ned i takt med befolkningsveksten i området. Bakgrunnen for manglende vekst i etterspørselen kan være knyttet til den økonomiske situasjonen i området. Norsk fiskeeksport opplevde en voldsom vekst i første halvdel av 1800-tallet, men etter 1875 stagnerte næringen.⁹⁶ For beboerne i Flakstad herred, hvor majoriteten livnæret seg av inntekter fra fisket, kunne dette ha store konsekvenser for prioriteringer av utgifter. Det kan derfor ha blitt mindre vanlig å ha tjenestepiker dersom man hadde døtre som heller kunne bidra i hjemmet. Dette kan ha gitt den ugifte populasjonen i området, som tidligere hadde tjenesteyrket å lene seg på en enda mindre sjanse til å få lønnet arbeid.

4.1.3 Tjenestepiker med barn

Tjenesteyrket var ikke kompatibelt med oppfostring av egne barn da yrket bygget på liten grad av selvstendighet og et enormt antall arbeidstimer. Da tjenesteyrket var den vanligste formen for lønnsarbeid for kvinner samtidig som antallet barn født utenfor ekteskapet økte, var dette noe problematisk. Staten prøvde å håndtere dette ved å pålegge menn å ta ansvar for barn de fikk utenfor ekteskapet. Menn kunne likevel enkelt unngå disse lovgivningene ved å motsi at det var noe sannsynlighet for at de var barnefaren.⁹⁷ Selv i tilfeller hvor barnefaren ble konstatert var andelen alenemødre som mottok økonomisk støtte fra barnefaren lav. Seip (1994) argumenterer for at intensjonslovene fra slutten av 1800-tallet var lite effektive, og at under halvparten av kvinnene som hadde krav på økonomisk bidrag fra barnefaren søkte om dette.⁹⁸ I 1915 ble dette gjort automatisk slik at mor automatisk skulle motta barnebidrag dersom barnefaren var erkjent. Det å få barn utenfor ekteskapet var ikke nødvendigvis skamfullt. Dersom man giftet seg før barnets dåp, var det ikke knyttet noe skam til verken graviditeten eller oppdragelsen av barnet.⁹⁹ For de kvinnene som forble ugifte var det økonomisk svært vanskelig å oppdra et barn alene. Tjenestepikene fikk også ofte et dilemma.

⁹⁶ Sandvik 2018: 107

⁹⁷ Blom & Tranberg 1985: 146

⁹⁸ Seip 1994: 197

⁹⁹ Hagemann 2020: 235

I Flakstad herred var det flere tjenestepiker som sto oppført med barn boende hos seg. En av disse var Sara Hansdatter.¹⁰⁰ Sara var 25 år gammel da hun i 1865 fikk datteren Berntine Kristensdatter. Berntine var født utenfor ekteskapet og barnefaren ville tilsynelatende ikke ha noe med verken Sara eller Berntine å gjøre. Sara måtte dermed forsørge både seg selv og datteren. Ifølge folketellingen for 1865 arbeidet Sara som tjenestepike hos Kristian Israelsen da datteren ble født. I begynnelsen bodde datteren sammen med Sara. Ved neste folketelling i 1875 hadde situasjonen endret seg for Sara og Berntine. Sara hadde da funnet nytt arbeid som tjenestepike hos familien Ursin, men bodde uten datteren.¹⁰¹ Selv om det er uvisst når Sara måtte gi fra seg datteren, er det høyst sannsynlig at Sara ikke hadde mulighet til å forsørge verken seg selv eller datteren utenfor tjenesteyrket og dermed måtte sette Berntine bort for å selv fortsette som tjenestepike. Sara var høyst sannsynlig ikke alene om å havne i en slik situasjon. Sogner & Telste (2005) eksemplifiserer med en lignende situasjon. Gunhild var i tjeneste i Nittedal, men etter en stund kom hun tilbake til moren med et barn. Hun var heldig, og moren kunne ta vare på barnet.¹⁰² På denne måten kunne Gunhild fortsette å arbeide som tjenestepike. Yrket var derfor ikke ekskluderende til enslige mødre så lenge de hadde mulighet til å sette bort barna.¹⁰³ I sjeldne tilfeller fikk også tjenestepikene ha barna boende hos arbeidsgiveren. For tjenestepikene som fikk barn og likevel ble værende i tjenesteyrket var veien til ekteskapet lengre enn for de uten barn. Det at samfunnet så ned på ugifte mødre kan også ha bidratt til at det for denne gruppen var enda vanskeligere å finne seg en ektemann, noe som videre gjorde det svært vanskelig å forsørge seg utenfor tjenesteyrket.

4.1.4 Tjenesteyrket som selvforsørgelse

Så langt har det blitt konstatert at mulighetene for å få seg arbeid som tjenestepiker gikk ned, men i hvilken grad var tjenesteyrket en mulighet til å forsørge seg selv for de som arbeidet innen yrket? Selv om lønningene for arbeid i tjeneste sannsynligvis var noe høyere i Flakstad herred enn andre steder i landet, var tjenestelønningene likevel svært lave.

Det var ikke regulert arbeidstid, jeg jobba fra 6 om morgnen til 12 om natta. Det ble ekstra mye når frua var dårlig. (...) Jeg fikk 5 kroner måneden i lønn, kost og losji ... Jeg kunne kjøpe et

¹⁰⁰ Digitalarkivet 1865.

¹⁰¹ Digitalarkivet 1875d.

¹⁰² Sogner & Telste 2005: 37

¹⁰³ Sogner & Telste 2005: 37

stort forklæ for 5 kroner. Jeg husker jeg kjøpte meg en sommerkåpe for 35 kroner hos Ennesen og Jensen.¹⁰⁴

Slik ble tilværelsen som tjenestepike på Grünerløkka tidlig på 1900-tallet omtalt. Fem kroner for en månedsarbeid var selv medregnet kost og losji svært lite. Selv om man tar utgangspunkt i at månedslønnen i Flakstad herred muligens var et par kroner høyere, ville tjenestepikene slite med å få endene til å møtes. I noen hushold fikk tjenestepiker klær til bruk i arbeidet, men i hushold hvor tjenestepikene selv måtte skaffe seg klær, enten i form av tekstil eller garn slik at de kunne produsere selv eller ferdige plagg, ble den daglige økonomien også svært krevende. De som arbeidet som tjenestepiker hadde derfor liten mulighet til å spare penger. Moum (1981) argumenterer for at de ugifte som arbeidet som tjenestepiker til de ble gamle og uføre de store økonomiske taperne i samfunnet.¹⁰⁵ Noen ugifte tjenestepiker hadde barn eller familie som kunne forsørge de, men for veldig mange eldre ugifte ble fattigkassen det eneste alternativet. Sammenlignet med andre steder i landet, hvor det fortelles om kvinner som velger bort tjenesteyrket, hadde kvinnene i Flakstad herred høyst sannsynlig ikke de samme mulighetene, og tjenestearbeid var et av de svært få alternativene for lønnet arbeid.

4.2 Arbeid utenfor hjemmet

Det har foreløpig blitt hevdet at det fantes få alternativer til lønnet arbeid utenfor tjenesteyrket i Flakstad herred. Det var likevel noen som hadde lønnsinnbringende arbeid registrert i folketellingene i perioden. Hvilke yrker var dette, og økte de mulighetene de enslige kvinnene hadde for å forsørge seg selv?

4.2.1 Arbeid utenfor hjemmet i folketellingene

Som illustrert i Figur 2, *Arbeid utenfor hjemmet 1875-1920(%)*, økte andelen som hadde registrert arbeid utenfor hjemmet i alle aldersgruppene i perioden. I 1875 hadde bare en enslig kvinne oppført arbeid utenfor hjemmet som yrke. Den gruppen som opplevde størst vekst gjennom perioden var enkene under 40 år, hvor 10% av gruppen hadde registrert arbeid i hjemmet i 1920. For enkene over 40 år var økningen mye mindre med 1,3% av gruppen innenfor kategorien i 1920. Hos den ugifte kvinnelige populasjonen i Flakstad hadde i 1920 ca. 5% i begge aldersgruppene oppført arbeid utenfor hjemmet i folketellingen. Som det kommer frem i

¹⁰⁴ Sogner & Telste 2005: 71

¹⁰⁵ Moum 1981: 71

Figur 2, var andelen som arbeidet utenfor hjemmet større hos flere av aldersgruppene i 1900 enn i 1920. Bakgrunnen for dette er ukjent og kan være tilfeldig. Det kan også være knyttet til de økonomiske nedgangstidene i krigsårene 1914-1918 som kan ha hindret kvinner innpass i arbeidslivet.

4.2.2 *Hvorfor hadde ikke flere registrert lønnet arbeid?*

Tradisjonelt skulle kvinner kun arbeide i hjemmet med huslige gjerninger og barnepass. Tjeneryrket var i stor grad unntaket for denne tradisjonelle tankegangen. Dette var derimot problematisk i et samfunn hvor en økende andel kvinner forble ugift og dermed måtte forsørge seg selv. Spesielt ved inngangen av perioden fantes det mange krefter, sosiale normer og statlige reguleringer som i stor grad begrenset kvinners muligheter til lønnet arbeid. Moum (1981) argumenterer likevel for at 1/3 av alle norske kvinner over 15 år var i lønnet arbeid i 1900.¹⁰⁶ Av kvinnene som var i lønnet arbeid var 94% av de enker eller ugifte.¹⁰⁷ Den høye andelen kvinner i lønnsarbeid akkurat ved århundreskiftet begrunnes med de demografiske særegenhetene ved det norske samfunnet i perioden. Befolkningen var ung, og det var betydelig flere kvinner enn menn. Den økende andelen ugifte unge kvinner som måtte forsørge seg selv bidro til at samfunnet åpnet seg for arbeidsdyktige kvinner i ulike yrker. At giftemålsalderen var høy gjorde også at de som en dag kom til å bli husmødre også arbeidet lengre før ekteskapet. Denne trenden snudde ifølge Melby (2020) først i 1930.¹⁰⁸ Det var likevel store regionale forskjeller i både andel kvinner i lønnsarbeid og hvilke muligheter kvinnene hadde for å få lønnet arbeid. De nye yrkene industrialiseringen og moderniseringen brakte med seg var i stor grad foretrukket sammenlignet med tjenesteyrket.¹⁰⁹ Man ser at det i de industrialiserte byene var helt andre arbeidsmuligheter enn i mindre lokalsamfunn som i Flakstadorrådet. Tilsynelatende var mulighetene for å finne lønnet arbeid få, selv om det forekom tendenser til at lønnet arbeid ble vanligere i Flakstad herred gjennom perioden. For de som hadde registrert arbeid utenfor hjemmet i folketellingene var det noen yrker som gikk igjen. Felles for disse yrkene var at det var få arbeidsplasser, noe som økte mulighetene for enkeltindivider til å forsørge seg selv, men ikke hele den enslige populasjon.

¹⁰⁶ Moum 1981: 10

¹⁰⁷ Moum 1981: 10

¹⁰⁸ Melby 2020: 338

¹⁰⁹ Hagemann 2013: 19

4.2.3 Hvilke former for arbeid var tilgjengelig?

I folketellingene for Flakstad herred i perioden var det spesielt tre yrker som gikk igjen hos kvinnene som arbeidet utenfor hjemmet; telegrafistinne, butikkdame og jordmor.

Arbeid i telegrafvesenet var en av yrkene som tidlig ble åpnet for kvinner. Bakgrunnen for at kvinner raskt ble ansatt i telegrafene var at telegrafistinnene var «høyt utdannet og billigere arbeidskraft».¹¹⁰ Arbeidet var svært godt betalt sammenlignet med andre kvinneyrker. For yrker som var sømmelige både for kvinner og menn var tommelfingerregelen at kvinner fikk halvparten av lønnen en mann i samme yrke fikk.¹¹¹ Dette var ikke tilfellet i telegrafvesenet. Yrket var derfor svært attraktivt blant de enslige kvinnene. Utdanning var for kvinner fremdeles i stor grad et overklassefenomen, noe som gjorde at arbeid i telegrafene i stor grad ble besatt av ugifte fra velstående borgerlige familier. Selv om det i majoriteten av lønnsyrkene var en selvfølge at kvinnene var enslige, var det for telegrafistinnene en betingelse at kvinnene var ugifte.¹¹² Dersom de giftet seg mistet de arbeidet. Dette var en praksis som var gjeldene helt frem til 1906.

I Flakstad herred ble den første telegrafstasjonen åpnet i 1862.¹¹³ I begynnelsen var det ikke behov for mange telegrafister. Dette endret seg etter hvert som andelen av kommunikasjon gjennom telegrafene økte, og linjene ble helårsåpne. Dermed åpnet det for at flere Flakstadkvinner kunne arbeide ved stasjonene. I 1900 arbeidet fire ugifte kvinner som telegrafistinner i Flakstad herred. Felles for disse kvinnene var at de alle var under 35 år. Selv om telegrafvesenet var en ny form for fulltidsarbeid som økte de ensliges mulighet til å forsørge seg selv, var det ikke mange som fikk arbeide innenfor yrket. Som tidligere nevnt var det et yrke som krevde utdanning, noe få kvinner hadde i perioden. Antallet telegrafistinner det var behov for var også svært lavt. I 1910 var det tre ugifte kvinner som arbeidet innenfor yrket, til tross for et økt antall telegrafmeldinger som ble sendt. I 1920 var det kun to ugifte kvinner som arbeidet i telegrafene. Dette betydde ikke nødvendigvis at behovet for arbeidere innen telegrafi gikk ned, men det kunne også være at andre enn enslige ble ansatt etter hvert som kravet om å være ugift forsvant i 1906.

¹¹⁰ Melby 2020: 354

¹¹¹ Moum 1981: 72

¹¹² Moum 1981: 72

¹¹³ Aagaard-Nilsen 1985: 93

Videre arbeidet også flere innenfor butikknæringen som «butikkdame». I likhet med arbeid med telegrafien, var arbeidet som butikkdame også begrenset til et fåtall av kvinnene i området. Det å arbeide som ekspeditør i butikk var ikke et yrke som var sett på som et typisk kvinneyrke. I Lofotboken for 1989 trekker Tone Magnussen frem utdrag fra brevvekslinger mellom tre kompisser som alle drev med fiske i ulike deler av landet. I et av brevene forteller Aksel Horsdal at han hadde fått arbeid hos handelsmannen Ellingsen på Å, og ble satt til å arbeide som ekspeditør i forretningen.¹¹⁴ Selv om Horsdal i begynnelsen uttrykker at han synes det var rart å skulle gjøre et så lite fysisk arbeid som å «staa bag disken en hel sommer»¹¹⁵, ble han etter hvert svært tilfreds med arbeidet. Dette illustrerte at selv om arbeid som butikkdame var et yrke som var en mulighet for de enslige kvinnene i Flakstad, var de i konkurranse med andre grupper i samfunnet, inkludert menn. Man kan likevel med grunn anta at kvinner var foretrukne i et slikt yrke, da kravene til både arbeidsforhold og lønn i stor grad var lavere for kvinner enn for menn. I likhet med arbeid som telegrafistinne var dette likevel en form for arbeid som bidro til at noen få kunne forsørge seg selv, ikke majoriteten.

Det siste yrket som utmerker seg som vanlig blant de som arbeidet utenfor hjemmet var arbeid som jordmor. Profesjonsutdanning som jordmor var den første offentlige profesjonen for kvinner i Norge, og ble etablert i 1818.¹¹⁶ Mot midten av århundret ble utdanningen noe vanligere da det ble vanligere å ha jordmor tilstedeværende under fødselen. Ved århundredskiftet var det en jordmor til stede ved 80 prosent av fødslene i landet.¹¹⁷ Utdanningen var svært attraktiv og skilte seg fra andre tilgjengelige utdanninger for kvinner i perioden. Som tidligere nevnt var blant annet telegrafi og lærerutdanningen tilgjengelig i størst grad for byjentene fra borgerfamiliene. Jordmorutdanningen var derimot mindre attraktiv for denne gruppen, og det var oftest bygdejenter fra enkle kår som søkte seg til utdanningen.¹¹⁸ I Flakstad herred fantes det i snitt en jordmor av den enslige kvinnelige populasjon per folketelling i perioden. Kristine Christiansen (f. 1850) var en av disse. Ved folketellingen for 1875 hadde hun oppført at hun

¹¹⁴ Magnussen 1989: 73

¹¹⁵ Magnussen 1989: 73

¹¹⁶ Hagemann 2013: 20

¹¹⁷ Melby 2020: 384

¹¹⁸ Hagemann 2013: 20

var ugift og arbeider som «jordemoder».¹¹⁹ Utdanningen hadde hun startet på i 1872 ved Jordmorskolen i Bergen.¹²⁰ Hvorvidt Kristine sluttet å arbeide som jordmor da hun i 1877 giftet seg er uvisst, men det er noe sannsynlig, da hun ved neste folketelling i 1891 var oppført som enke med «familiens overhode» som yrkestittel. Inga Pedersen (f. Joakimsen i 1866) var gjennom perioden den som arbeidet lengst som jordmor i Flakstad herred. Som de fleste jordmødre hadde hun startet utdanningen som ugift kvinne. Utdannelsen hadde hun tatt i Kristiania og flyttet til Flakstad i 1890 for å arbeide som jordmor.¹²¹ De fleste gifte kvinner sluttet i sitt arbeid da de ble gift, men Inga fortsatte som jordmor etter hun giftet seg i 1892. Hun fortsatte å arbeide som jordmor etter hun ble gift, og selv etter hun hadde fått 7 barn står hun oppført som «jordemoder».¹²² Inga sitt arbeid som jordmor var en svært viktig del av samfunnet i Flakstadherred. I den grad at hennes mann Kristen fikk tilnavnet «jordmormannen».¹²³ I perioden var det ikke uvanlig at koner fikk tilnavn etter sine ektemenn, men svært uvanlig at ektemannen fikk tilnavn etter sin kones arbeid. Dette forteller oss at Inga var svært anerkjent for sitt arbeid.

Selv om arbeid som jordmor bidro til økte muligheter for enslige, spesielt fra enklere kår, til å forsørge seg selv, var behovet for jordmødre synkende sammenlignet med overproduksjonen av utdannede jordmødre.¹²⁴ Bakgrunnen for at det etter hvert ble vanskelig for jordmødrene å finne arbeid kan også knyttes til at det i mange regioner fremdeles var kvinner uten utdanning som bidro som «fødehjelp». I et område som Flakstad herred, hvor befolkningen var relativt liten, var også behovet for flere jordmødre også mindre, da det ble født færre barn enn i byområdene. Uten å overvurdere hennes arbeid, kan det tenkes at Inga Pedersens mangeårige dedikasjon gjorde at det ikke var behov for mange flere jordmødre. På et generelt grunnlag åpnet de nye yrkene som ble tilgjengelige i Flakstad området for noen arbeidsplasser, men ikke i den grad at man på et bredere grunnlag kan si at disse yrkene på en betydelig måte økte de ensliges muligheter til å forsørge seg selv.

¹¹⁹ Digitalarkivet 1875b.

¹²⁰ Digitalarkivet 1872.

¹²¹ Kirkesæther 1982: 31

¹²² Digitalarkivet 1910.

¹²³ Kirkesæther 1982: 33

¹²⁴ Hagemann 2013: 20

4.3 «Søm», flersysleri og andre former for deltidsarbeid

4.3.1 «Søm» i folketellingene

Dersom man undersøker tallene presentert i Figur 3, *Søm oppført som yrke 1875-1920(%)*, ser man at andelen som tilhørte kategorien varierte i alle alderskategoriene. Ved inngangen av perioden i 1875 var enker over 40 år den alderskategorien med størst andel innenfor «søm» med 6,8%. Gjennom perioden gikk andelen enker over 40 år som arbeidet innenfor søm ned til 1,3%. For enkene under 40 år var det ingen som var registrert innenfor kategorien før i 1920, hvor noe overraskende 10% hadde en eller annen form for «søm» oppført som yrke. De ugifte kvinnene i Flakstad hadde en noe større andel innenfor søm enn enkene. I 1875 var 1,8% av de ugifte under 30 år kategorisert innenfor søm. I samme år var 4,8% av de ugifte over 30 år tilhørende kategorien. For de ugifte over 30 år gikk andelen ned til 2,9%, men for de ugifte under 30 år økte andelen noe til 2,4%. Totalt sett var andelen enslige som hadde søm oppført som yrke svært lav.

4.3.2 Hvorfor arbeidet ikke flere innenfor søm?

Sømrelaterte yrker kategoriseres som alle yrker innenfor arbeid med tekstil, strikking, hekling, syarbeid, osv. Arbeid innen søm var i stor grad en videreføring av den tradisjonelle arbeidsfordelingen og var en av de få mulighetene kvinner fra enkle kår hadde til lønnet arbeid.¹²⁵ Arbeidet med klesproduksjon var svært omfattende arbeid. Kvinner i kystsamfunnene brukte mye tid på å produsere varme ullplagg til fiskerne. Før klesplaggene kunne strikkes måtte ulla prepareres, noe som også var kvinnenens jobb. Sauene måtte klippes, ulla måtte kares og spinnes til garn.¹²⁶ Etter hvert som handelslovene ble liberaliserte på 1800-tallet ble det vanligere at kvinner produserte klær til salg. I byene begynte smått masseproduksjon av klær, hvor kvinner var hovedarbeidskraften, i kontrast til det tidligere skredderlaugets mannsdominans.¹²⁷ Klesforretninger var i stor grad et byfenomen. Egenproduksjon eller desentralisert produksjon av klær var likevel, i både byene og distriktene, den vanligste formen husholdet fikk klær på. Grunnet at arbeidet var svært tidkrevende kjøpte man likevel noen plagg hos lokale kvinner som produserte til flere enn sitt eget hushold. Med utgangspunkt i hvor sentral produksjonen av klær blant den kvinnelige befolkningen var på landsbasis, hvorfor

¹²⁵ Hagemann 2013: 20

¹²⁶ Avdem & Melby 1985: 30

¹²⁷ Hagemann 1994: 27

hadde da bare ca. 3% av den enslige kvinnelige befolkningen i Flakstad herred oppført søm som yrke?

Bakgrunnen for dette handler i større grad om registreringspraksiser enn andelen som arbeidet med søm. Innenfor kategorien *To eller flere yrker oppført*, som illustreres i Figur 4, var søm ofte en av yrkene som ble oppført sammen med andre yrkesstillinger. Søm var i stor grad et biyrke som ble kombinert med andre måter å livegne seg på. Den vanligste sammensetningen av yrker innenfor kategorien var «fattigunderstøttelse» og «søm» eller «søm» og «arbeid i hjemmet». «Fattigunderstøttelse» og «arbeid i hjemmet» forekom også i stor grad i statistikken. I alle gruppene varierte andelen som hadde to eller flere yrker oppført veldig. De ugifte under 30 år hadde kun ni personer gjennom hele perioden flere yrker oppført. Alle disse var registrert i folketellingen for 1900. Av disse ni hadde åtte oppført søm i kombinasjon med andre yrker. Andelen som arbeidet med søm var derfor større enn det statistikken fra kategorien søm viste for aldersgruppen. For aldersgruppen ugifte over 30 år var forekomsten av personer med to eller flere yrker større. I 1875 hadde 7,1% oppført flere yrker. Andelen gikk noe ned til 6,9% oppført i 1900 og så ned til 0% i 1920. Blant denne gruppen var den klart vanligste yrkeskombinasjonen oppført arbeid i hjemmet og fattigunderstøttelse. For enkene var andelen gjennom deler av perioden betydelig høyere enn hos de ugifte. Enkene under 40 år hadde 17,4% innenfor kategorien i 1875, 21,4% i 1900, før andelen i likhet med hos de ugifte ble 0% i 1920. Enkene over 40 år var den eneste aldersgruppen som hadde noen oppført med flere yrker i 1920 med 1,3% av gruppen. Dette tilsvarte et individ. Før 1920 hadde andelen vært høyere med 3,4% i 1875 og hele 27,6% i 1900. Selv om flere hadde søm oppført som et av flere yrker var likevel søm et yrke som kvinnene i Flakstad enten arbeidet mindre med enn ellers i landet, eller at det forekom store underrapporteringer. Sistnevnte teori virker likevel som mer sannsynlig.

4.3.3 Deltidsarbeid som nødvendig lønnsarbeid

Gjennom hele perioden vet man at både gifte og enslige kvinner bidro mer til husholdsøkonomien enn det som kom frem i statistikken.¹²⁸ Kvinnens arbeid var i større grad deltidsarbeid enn heltidsarbeid, noe som gjorde at det ble sett på som mindre viktig enn menns arbeid. De lave lønningene kvinner fikk sammenlignet med menn bidro også til denne tankegangen. Over hele landet var slike former for arbeid underrapportert i folketellingene.¹²⁹

¹²⁸ Hagemann 2020: 243

¹²⁹ Moum 1981: 18

Blant overklassekvinnene i perioden kan underrapportering forkommet som et resultat av skam. Det er plausibelt, da overklassekvinner senere fikk sin inntreden i arbeidslivet enn de fra lavere samfunnslag og potensielt så på det som mer skamfullt å arbeide.¹³⁰ For de enslige er det noe mer uvisst hvorfor deltidsarbeid var underrapportert. En faktor kan være hva samfunnet definerte som yrker. Som tidligere presisert bidro kvinner stort sett der det var behov for deres arbeidskraft. Produksjon av klær, arbeid på gården, arbeid i familiebedriften, osv. var arbeidsoppgaver som ofte bare ble satt under selvfølgelighetene i rollen som «husmor» eller «husbestyrerinne». Deltidsarbeid ble likevel først systematisk registrert fra folketellingen for 1920.¹³¹ Da ble det opprettet en egen rubrikk for «biyrke». Dette forklarer i høyeste grad hvorfor andelen enslige kvinner som hadde flere yrker oppført plutselig forsvant i 1920.

Enkene under 40 år og de ugifte over 30 år hadde i perioden større andel som hadde to eller flere yrker registret enn de andre gruppene. Bakgrunnen for skillet kan være knyttet til behovet for lønnet arbeid. For både de ugifte under 30 år og enkene over 40 år var det svært vanlig at de ble forsørget av familie, da mange av de ugifte under 30 år ble sett på som barn og mange av enkene over 40 år ikke var arbeidsdyktige. For gruppen enker under 40 år og ugifte over 30 år kan det derfor ha vært mer naturlig å forsørge seg selv enn hos de andre aldersgruppene. Disse gruppene hadde også ofte barn de måtte forsørge, noe som kan ha bidratt til en slags desperasjon til å klare seg selv. Ugifte over 30 år opplevde muligens dette i enda større grad enn enkene, da de møtte større stigmatisering enn enkene.¹³² Det ble derfor også forventet av samfunnet at disse skulle kunne forsørge seg selv i større grad enn enkene. Det er likevel viktig å poengtere at fattigunderstøttelse, i kombinasjon med søm eller arbeid i hjemmet også var en stor del av statistikken, spesielt blant de eldre. Av de som hadde registrert deltidsarbeid fremstår søm og dagarbeid som de vanligste deltidsyrkene i perioden, men hva med arbeid innenfor fiskenæringen?

Hvert år strømmet menn fra hele landet til for å ta del i Lofotfisket. Lofotfisket varte i teorien fra januar til april, men i praksis var store deler av årets arbeidsoppgaver knyttet til fisket.¹³³ Til tross for det enorme behovet for arbeidskraft knyttet til Lofotfisket, var det bare en enslig kvinne

¹³⁰ Moum 1981: 13

¹³¹ Moum 1981: 18

¹³² Melby 2020: 338

¹³³ Bratrein 1976: 23

som hadde fiskerelatert arbeid oppført i perioden. Det vil si fiskerelatert arbeid som ikke var arbeid med nål og tråd. Den ene oppføringen var Marta Marie Mikkelsdatter (f. 1818) som i 1875 hadde «torskehodetredning» som en av flere yrker oppført.¹³⁴ Marta var enke og bodde sammen med sin voksne sønn, en ung dame med hennes sønn og en eldre mann som var «fullstendig lægdslem». Hvorfor Marta var den eneste som sto oppført med fiskerelatert yrke gjennom hele perioden er vanskelig å svare på. Hennes status som enke gjorde det mest sannsynlig enklere for henne å finne seg arbeid innenfor en næring som i stor grad ekskluderte kvinner i perioden. Moum (1981) poengterer at kvinner kunne delta i «heimfisket», og at det ikke var uvanlig at menn tok med døtre på havet dersom det var mangel arbeidskraft, men aldri i «bortefisket».¹³⁵ Det virker likevel noe usannsynlig at Marta var den eneste av de enslige kvinnene som fikk arbeide innen fisket. Majoriteten av forskningen innenfor kvinnenens rolle i husholdsøkonomien konkluderer med at kvinner i stor grad bidro der det var behov for deres arbeidskraft. Moum (1981) referer til Bratrein hvor det hevdes at kvinnelige yrkesfiskere som mottok lønn i regulert arbeid, var et fenomen som kun forekom blant kystsamene.¹³⁶ På Nordmøre, hvor klippfiskeriet var en svært viktig del av samfunnet, bidro også kvinnene i stor grad. Bratrein (1976) trekker frem at det ble dannet et skille mellom fisket og jordbruket i Lofoten, der fisket ble sett på som noe positivt og jordbruket noe negativt.¹³⁷ Røde (1994) argumenter mot denne argumentasjonen i sine funn fra «yttersida» av Lofoten. Der eksemplifiserer hun med at det blant flere menn eksisterte en spesiell interesse for jordbruket, spesielt sauehold, og at flere uttrykte stolthet over å ha et småbruk.¹³⁸ Det kan derfor virke som at Lofotsamfunnet enten i større grad ekskluderte kvinner fra fisket enn andre kystsamfunn i Norge, eller at det var en enorm underrapportering av kvinners bidrag til fisket i folketellingene. Det er dermed, som tidligere nevnt, høyst usannsynlig at kun en enslig kvinne i Flakstad herred arbeidet med preparering av fisken.

¹³⁴ Digitalarkivet 1875c.

¹³⁵ Moum 1981: 32

¹³⁶ Moum 1981: 32

¹³⁷ Røde 1994: 68

¹³⁸ Røde 1994: 68

5. Alternativene til lønnsarbeid

Kapittel 4 har illustrert at mulighetene de enslige kvinnene hadde til å finne lønnet arbeid i Flakstad herred var minimale. Befolkningsvekst i kombinasjon med manglende for kvinner bidro til stor forekomst av flytting blant kvinnene i Lofotområdet.¹³⁹ Men hva med de enslige kvinnene som til tross for manglende muligheter til lønnet arbeid ikke flyttet vekk fra området. Hvordan forsørget de seg?

5.1 Familie som sikkerhetsnett

5.1.1 Hvem bodde hos familie?

Som det kommer frem i Figur 5, Andel som bor hos familie 1875-1920 (%), bodde en betydelig andel enslige hos familie i perioden. I begge aldersgruppene ugifte økte andelen mellom 1875 og 1920. I 1920 bodde 66,6% av de ugifte under 30 år og 55,9% av de ugifte over 30 år hos familie. Dette var en økning på ca. 25% for de ugifte under 30 år og ca. 35% for de ugifte over 30 år. For enkene var andelen også betydelig, men i motsetning til hos de ugifte opplevde enkene en nedgang mellom 1875 og 1920. Blant enkene under 40 år bodde 34,8% hos familie i 1875. I 1920 hadde andelen i aldersgruppen gått ned til 20%. Tilsvarende nedgang var også til stede hos enkene over 40 år hvor 50,8% bodde hos familie i 1875 og 37,5% i 1920.

Bakgrunnen for hvorfor så mange enslige bodde hos familie var komplekse. Det er også viktig å poengtere at de ulike aldersgruppene og sivilstatusene også hadde ulike årsaker til hvorfor de bodde hos familie. For både de yngste og de eldste enslige var det sosiale normer som bidro til at de bodde hos familie. Som tidligere nevnt gikk andelen ugifte under 30 år som arbeidet i tjeneste ned. Unge ugifte jenter bodde derfor lengre hos sine foreldre. I denne gruppen var det knyttet lite stigma rundt å bo hos sine foreldre lengre, og de var ikke sett på som en stor byrde for familien sammenlignet med før århundreskiftet. Andelen blant enkene over 40 år som bodde hos familie forklares også av samfunnsrammer. Gruppen varierte i alder, men blant de eldste bodde tilnærmet alle hos familie. Dette var mye knyttet til tradisjonen at eldre som ikke var i stand til å forsørge seg selv ble forsørget av nær familie, oftest sønner eller svigersønner.¹⁴⁰ En av de viktigste elementene ved det norske giftemålmønsteret var at giftemålet betydde etableringen av en ny husstand.¹⁴¹ Det vil si at når barn giftet seg flyttet de hjemmefra, i stedet

¹³⁹ Bratrein 1976: 39

¹⁴⁰ Jåstad 2013: 123

¹⁴¹ Sogner 1985: 94

for at de ble boende i generasjonsboliger hos foreldrene. Jåstad (2013) illustrerer at det siden 1970-tallet har vært bred enighet om at dette mønsteret var dominerende i store deler av Vest-Europa. Det som da skjedde i enkenes tilfelle, var at de ofte bodde i husholdet de hadde hatt med sin ektemann helt til de ble så gamle at de ikke lengre evnet det. Da flyttet de til et av de nyetablerte husholdene til sine barn.¹⁴² Dersom de i noen grad var arbeidsføre bidro de til husholdet der de kunne. Bakgrunnen for hvorfor de ugifte over 30 år og enkene under 40 år var høyt representert i statistikken var i stor grad at det ikke var muligheter for denne gruppen til å forsørge seg selv. Selv om de som bodde hos familie i stor grad ble forsørget av familiens overhode, bidro de likevel i stor grad til husholdet.

5.1.2 Byrde eller ressurs?

I undersøkelser av folketellingene kommer det frem at en stor andel i alle aldersgruppene arbeidet i hjemmet mellom 1875 og 1920. Dette sammensvarer med Hagemann (2020) som presenterer husarbeid som det viktigste arbeidet for kvinner gjennom hele 1800-tallet.¹⁴³ Hagemann fokuserer på den helhetlige kvinnelige befolkningen som da også inkluderer gifte kvinner, men en betydelig andel enslige arbeidet også i hjemmet. Figur 4, *Arbeid i hjemmet 1875-1920 (%)*, viser også at en økende andel av de enslige i Flakstad herred hadde arbeid i hjemmet oppført som yrke gjennom perioden. Dette sammensvarer med tendensene i resten av landet hvor yrkesaktiviteten blant både gifte og enslige kvinner gikk ned mellom 1900 og 1930.¹⁴⁴ I Flakstad herred ser man at det mellom 1875 og 1900 var noe stabilitet i andelen som hadde oppført arbeid i hjemmet som yrke, men andelen økte betraktelig til 1920. Da arbeidet hele 52,9% av den enslige befolkningen i hjemmet. Aldersgruppen med størst andel i 1920 var de ugifte under 30 år. Hele 59,7% av de ugifte under 30 år hadde arbeid i hjemmet oppført som yrke. For de ugifte over 30 år steg også andelen betraktelig til 47,1% i 1920. Dette var naturlig knyttet sammen med den økte andelen som bodde hos familie i perioden. Blant de som bodde hos familie, var det naturlig å bidra i husholdet dersom de hadde mulighet til det.

For Flakstadkvinnene, i likhet med i resten av landet, var arbeidsoppgavene i hjemmet svært varierte. Bratrein (1976) og Moum (1981) presenterer en spesiell kjønnsdeling i arbeid i det

¹⁴² Jåstad 2013:123

¹⁴³ Hagemann 2020: 240

¹⁴⁴ Melby 2020: 338

norske kystsamfunnet.¹⁴⁵ Mennene sitt hovedfokus store deler av året var fisket og fiskerelatert arbeid, derfor var det opp til kvinnene å drive både gården og husholdet. Ifølge Bratrein omhandlet dette i stor grad en gammel overtro som sa at fjøslukt i båten ødela fiskelykken.¹⁴⁶ Med bakgrunn i dette holdt mannfolka seg borte fra fjøset, men bidro likevel i det tyngste arbeidet på gården. Det forekom også skam knyttet til jordbruket i kystområdene. Hvor utbredt denne skammen var virker til å ha variert i ulike områder, eventuelt at det var en endring ved århundreskiftet da Røde (1994) ikke fant lignende funn i sin forskning. Røde sin forskning tar utgangspunkt i materiale helt frem til 1950-tallet, men refererer til materiale som tilsier at det allerede på 1930-tallet var noe stolthet i å ha et småbruk vedsiden av fisket, og at flere menn hadde spesiell interesse i dyreholdet.¹⁴⁷ Hvor mye som forandret seg mellom 1920 og 1930 er uvisst, men samfunnsholdninger forandrer seg ikke på dagen. Det er derfor sannsynlig at det også i Flakstad herred ikke var veldig mye skam knyttet til jordbruket, i hvert fall i utgangen av perioden undersøkt. På et generelt grunnlag viste kildematerialet likevel at kvinnene hadde hovedansvaret for fjøsdriften over hele landet. For de som arbeidet i hjemmet var derfor arbeidet svært variert. Etter århundreskiftet økte også standarden for hva som var forventet når det kom til renhold.¹⁴⁸ Gulv, overflater, klær, kopper og kar skulle vaskes. Vannet måtte de hente langveisfra, et arbeid som i seg selv var svært tungt. Generelt bidro kvinner i hjemmet der de kunne.¹⁴⁹ Videre hadde de som arbeidet i hjemmet også ansvaret for pass og stell av eventuelle barn og eldre i husstanden. Gjennom perioden var mye ulønnet omsorgsarbeid og sykepleie dekket av enslige døtre, søstre eller mødre. Dette omsorgsarbeidet har ikke blitt fanget inn i noen former for statistikk.¹⁵⁰ Selv om det i byene smått hadde begynt å etableres «gamlehjem», var den vanligste formen for eldreomsorg knyttet til familien. Disse kvinnene som bodde hos familien, var derfor også en ressurs i den grad at de i stor grad bidro til arbeidsoppgavene i hjemmet.

Arbeid i hjemmet var derimot ingen vei til selvstendig forsørgelse, men heller en form for sikkerhetsnett. Dette grunnet i at arbeid i hjemmet i liten grad var lønnet arbeid. Roll-Hansen

¹⁴⁵ Bratrein 1976: 25, Moum 1981: 31

¹⁴⁶ Bratrein 1976: 24

¹⁴⁷ Røde 1994: 68

¹⁴⁸ Avdem & Melby 1985: 83

¹⁴⁹ Hagemann 2020: 241

¹⁵⁰ Moum 1981: 70-71

(2012) bekrefter at man i dag vet lite om hvordan hjemlig arbeid ble lønnet, eller om det ble lønnet i perioden, men at man med god grunn kan anta at de som arbeidet i hjemmet til familie ikke fikk lønn i regulær forstand.¹⁵¹ De ugifte som arbeidet i hjemmet til familie ble derfor i stor grad forsørget av husholdets overhode, som i de fleste tilfeller var enten en far eller en bror. Det at man basert på statistikken kan konkludere med at de fleste av de enslige kvinnene som hadde arbeid i hjemmet som yrke i perioden var forsørget av en mannlig person i husholdet, betydde ikke det at de ikke bidro økonomisk til husholdet. Det har tidligere blitt presisert at arbeid med produksjon for salg var sett på som en naturlig del av kvinnearbeidet, og deltidsarbeid, som ofte var lønnet var underrapportert hos kvinner. Med bakgrunn i dette kan det derfor tenkes at de enslige kvinnene, som tilsynelatende ble forsørget av andre, også bidro til husholdets økonomi. I likhet med for andre former for arbeid var det skiller mellom aldersgruppene. Selv om rundt 60% av de ugifte under 30 år bodde hos familie og arbeidet i hjemmet betydde ikke det at de alltid kom til å gjøre det. En betydelig andel av disse kom til å gifte seg. For de ugifte over 30 år var sannsynligheten større for at de kom til å forbli ugift og enten fortsatte å bo og arbeide hos familie eller fant seg andre former for lønnet arbeid. Det må likevel konkluderes med at de fleste enslige kvinnene som bodde og arbeidet hos familie etter fylte 30 år gjorde det fordi de ikke var i stand til å forsørge seg selv.

5.1.3 Ugifte med barn

En av gruppene som i høyeste grad måtte støtte seg på familien for å klare å forsørge seg selv var de ugifte med barn. Som tidligere nevnt økte andelen som fikk barn utenfor ekteskapet gjennom 1800-tallet.¹⁵² I mange av disse situasjonene var det snakk om kjærestier som førte til graviditeten. Det var ikke uvanlig at samlivet startet før ekteskapet, og mange bruder var gravide når ekteskap ble inngått. Trolovelse var svært vanlig, selv etter tradisjonen forsvant fra kirken sin side. Det som derimot var nytt, var at stadig flere menn gikk bort fra ekteskapsløftet og stakk av når jenta ble gravid.¹⁵³ For kvinnene var det stor skam knyttet til å få et barn utenfor ekteskapet. Det var slik at man måtte forberede seg på et vanskelig liv dersom man ble med barn som ugift. Å bli gravid utenfor ekteskapet ble i perioden kalt «å komme i ulykka», noe som i seg selv illustrerte skjebnen det betydde. Som en konsekvens av dette ble skremselspropaganda brukt flittig både i familien og i samfunnet. I boken *Feskarbonden og*

¹⁵¹ Roll-Hansen 2012: 139

¹⁵² Hagemann 2020: 234

¹⁵³ Hagemann 2020: 235

andre kvinnfolk forteller flere av kvinnene som hadde blitt intervjuet om dette. En av intervjuobjektene forteller at moren nektet henne å ha kjæreste med bakgrunn i risikoen for å bli gravid. «Og å få barn var forferdelig. Ho la det frem slik at man overlevde ikkje.»¹⁵⁴ Denne form for propaganda bidro også til den økte forekomsten av aborter gjennomført i hjemmet. Abort var i perioden forbudt, men det fantes mange måter kvinner gjennomførte abort på.¹⁵⁵ Straffen for å gjennomføre en abort var derimot stor, både rettslig og sosialt. For de som ikke tok abort var det mye skam knyttet til både graviditeten og oppdragelsen av det «uekte» barnet. Et barn født utenfor ekteskapet var ikke bare noe som ble sett ned på hos bygdefolket, men brakte også skam over og innad i familien.

Då eg fikk meg kjærest og kom seint heim ein kveld, sto ho mamma klar med tautampen, og då fikk eg bank. Han var ikkje god nok for ho. Eg vart med barn, men fikk ikkje lov å gifte meg med han, og ikkje fikk eg vise meg ute på grunn av skamma. 'Lofothora' kalla ho meg...¹⁵⁶

I denne situasjonen bestemte moren at datteren ikke fikk gifte seg med barnefaren. Selv om det i 1821 ble vedtatt at far til et barn født utenfor ekteskapet hadde plikt å bidra til barnets underhold og oppdragelse, kunne menn avlegge en ed på at han ikke hadde hatt «legemlig omgang med barnemoren på et slikt tidspunkt at han kunne være far til barnet», og dermed bli fritatt for plikten.¹⁵⁷ Seip (1994) hevder også at dersom barnemoren hadde krav på bidrag var det ofte hun ikke krevde dette. Dette var praksis frem til 1915 når barnebidrag ble automatisk innkrevd dersom faren var erkjent. Etter 1915 er det sannsynlig at det ble noe enklere for ugifte kvinner med barn å forsørge seg selv og barnet.

5.2 Fattigunderstøttelse: den store redningen?

Som tidligere redegjort for presenterer Tove Stang Dahl kvinneøkonomien gjennom det hun kalte «forsørgertrekanten».¹⁵⁸ Forsørgertrekanten gikk i hovedsak ut på at kvinner hadde tre hovedkilder til forsørgelse – lønn, trygd og ekteskap. Teorien illustrerer et viktig element ved de enslige kvinnene i Flakstad sine forsørgelsesmuligheter. To av tre muligheter for forsørgelse

¹⁵⁴ Austrem & Ingebrigtsen 1992: 24

¹⁵⁵ Hagemann 2020: 378

¹⁵⁶ Austrem & Ingebrigtsen 1992: 24

¹⁵⁷ Blom & Tranberg 1985: 146

¹⁵⁸ Melby 2020: 339

i forsørgelsestrekanten var for veldig mange enslige kvinner i området utelukket, derfor ble trygd det eneste alternativet.

5.2.1 Hvem var fattigunderstøttet, og hvorfor?

På et generelt grunnlag var det i Norge mange enslige kvinner i fattigstatistikken gjennom hele perioden.¹⁵⁹ Som redegjort for i kapittel 2.2 var det flere kvinner enn menn som var avhengig av fattighjelp, nettopp fordi mulighetene for lønnet arbeid var betydelige større for menn enn for kvinnene. Dette var også situasjonen for de enslige kvinnene i Flakstad herred. I 1875 var 13,2% av de enslige kvinnene privat eller offentlig understøttet. I 1920 hadde andelen gått ned til 6,5% av de enslige. Som illustrert i Figur 6, *Privat eller offentlig understøttet 1875-1920 (%)*, gikk andelen ned 3 av de 4 alderskategoriene. For de ugifte under 30 år var andelen understøttet marginal gjennom hele perioden. Bakgrunnen for dette er noe naturlig knyttet til gruppens lave gjennomsnittsalder i kombinasjon med deres evne til å arbeide. Dersom gruppen hadde behov for forsørgelse fordi de ikke var i stand til å forsørge seg selv var det vanlig at de bodde hos foreldrene. Ugifte som var arbeidsføre hadde også frem til århundreskiftet vanskeligere for å få fattigunderstøttelse. Innenfor gruppen var det, selv om dette ikke kom frem i folketellingene svært mange som ble forsørget av sine foreldre. Det var likevel svært vanlig at ugifte unge kvinner be boende hos sine foreldre frem til de giftet seg, uten at de ble sett på som en byrde for foreldrene, og da heller ikke ble ført inn i statistikken for understøttede. Unntaket for dette var pleiebarn. For de ugifte over 30 år gikk andelen ned fra 21,4% i 1875 til 8,8% i 1920. I 1875 var svært mange i alderskategorien over 60 år, noe som kan forklare den høye forekomsten understøttelse. De fleste som ble understøttet i 1875 var forsørget av familie. I 1920 var alderen i gruppen betydelig lavere, samtidig som andelen understøttede gikk ned. For enkene over 40 år ser man at andelen gikk ned fra 37,3% i 1875 til 21,3% i 1920, men at andelen i 1900 var betydelig lavere med 11,8%. Totalt var andelen fattigunderstøttede svært stor blant de enslige, noe som kan begrunnes med manglende yrkesmuligheter.

5.2.2 Enker med store barnekull

Gruppen enker under 40 år var den eneste gruppen som opplevde økning til 1920. Det kan være knyttet noe tilfeldigheter til økningen innenfor gruppen, da det kun var ti personer i alderskategorien i 1920. Felles for de tre enkene under 40 år som var understøttet i 1920 var at

¹⁵⁹ Seip 1994: 139

de alle var eneforsørger av fem til syv barn. Figur 7, *Andel som bor alene med barn 1875-1920(%)*, viser at andelen enker under 40 år som bodde alene med barn økte tilsvarende i perioden, fra 30,4% i 1875 til 60% i 1920. At enslige kvinner med barn ble fattigunderstøttet av staten var ikke uvanlig.¹⁶⁰ Dersom en kone ble enke med voksne barn flyttet hun ofte inn til den av barna som hadde best mulighet til å forsørge henne. For de med yngre barn var ikke dette et alternativ, og evnen til å forsørge seg selv og barna var svært krevende. Dette var grunnet i at få former for kvinnearbeid var compatible med oppdragelse av barn, som tidligere illustrert med historien om Sara, som ifølge folketellingene måtte sette bort barnet sitt for å selv fortsette i arbeid som tjenestepike. Lunden hevder i Avdem & Melby (1985) at den hustru som fikk en datter som sin førstefødte var heldig.¹⁶¹ Dersom dette var tilfellet kunne den førstefødte datteren hjelpe til i huset og med sine søsken fra ung alder. I noen tilfeller kan man likevel argumentere mot denne logikken, for eksempel i Lofotsamfunnet. Dersom man hadde en sønn som førstefødte kunne han i ung alder få seg arbeid innenfor fisket, og dermed bidra økonomisk til husholdet i større grad enn dersom førstefødte var en datter. Dette var spesielt gjeldende dersom enker ble etterlatt med store barneflokker, som ikke var uvanlig i perioden.

I mange tilfeller slet enkene i Norge med å forsørge seg selv etter deres ektemanns bortgang. Evnen til å forsørge både seg selv og eventuelle barn man var etterlatt med var enda mindre. Barnekullene var fremdeles store ved begynnelsen av 1900-tallet, noe som for spesielt unge enker ble svært problematisk. En av enkene i Flakstad herred som fikk kjenne på dette var Eline.¹⁶² Hennes mann Johan døde i 1918 av tuberkulose.¹⁶³ Hun ble da etterlatt alene med syv barn under tretten år. I boken *Fiskarbonden og andre kvinnfolk* forteller en av intervjuobjektene om en dame som sannsynligvis var den samme Eline som dukket opp i folketellingen. Det er uvisst akkurat hvem som har fortalt historien som står skrevet i boken da intervjuobjektene ble anonymisert, men vedkommende forteller om ei som heter Eline som ble etterlatt med syv barn. Det foreligger noen forskjeller i informasjonen gitt i intervjuet versus informasjonen som kommer frem i folketellingene / kirkebøkene, men med tiden forandres historier noe og informasjonen blir mindre nøyaktig. Personlig har jeg likevel, basert på mine undersøkelser og

¹⁶⁰ Seip 1994: 146

¹⁶¹ Avdem & Melby 1985: 94

¹⁶² Digitalarkivet 1920d.

¹⁶³ Digitalarkivet 1919.

antagelser konkludert med at historien fortalt i boken omhandler samme Eline som folketellingene. Selve historien som fortelles må likevel tas med en klype salt.

Følgende historie gjenfortelles fra boken *Feskarbonden og andre kvinnfolk*. Det fortelles om enken Eline som ble etterlatt med sine syv barn etter hennes manns død. Tidligere hadde de levd av mannens inntekter som fisker og sauedrift. Etter hennes manns død visste ikke Eline annen råd enn å dra til fattigforstanderen for å be om en seddel på 50kg mel til familien. Fattigforstanderen ville i utgangspunktet ikke ville gi Eline seddelen, men endte med å skrive en seddel likevel. I det fattigforstanderen hadde gitt seddelen til Eline skal han ha sagt «Du treng ikkje komme tilbake hit, for du får ikkje meir. Sett bort horungan dine og kom deg ut i arbeid.»¹⁶⁴ Til dette hadde Elines respons vært å kaste seddelen i ansiktet på forstanderen og stormet ut. Eline og ektemannen hadde drevet med husdyrhold, en drift Eline hadde tatt over ved ektemannens bortgang. Hun gikk derfor opp på fjellet, slaktet en av sauene og tok med seg kjøttet til kjøpmannen for å bytte kjøttet til mel. Kjøpmannen hadde da spurt hvorfor hun ikke hadde gått til fattigforstanderen. Da Eline fortalte hva som hadde hendt sa kjøpmannen at hun kunne få både mel og smør hos han, og at hun skulle ta med seg kjøttet hjem igjen. Eline arbeidet dag og natt for å brødfø de syv barna sine. «Ka det mennesket arbeidde, det går ikkje an å fortelle. Ho rodde i fire-tida på morran for å komme seg på husvask og kledvask hos storkaran. Var været trasig, og det var høst og mørkt, gikk ho veien rundt fjellet.»¹⁶⁵

Slik fortelles det om Eline. Historien forteller så at hun til tross sitt harde arbeid ikke klarte å forsørge seg selv og barna. De eldste barna fikk seg arbeid der de arbeidet for kost og losji, de yngste ble satt bort. Hvorvidt barna faktisk ble satt bort er vanskelig å etterprøve da kildematerialet etter 1920 ikke er åpent for allmennheten. Det er likevel svært sannsynlig at spesielt de yngste barna tilbragte tid hos andre enn Eline, potensielt hos familie, enten som pleiebarn eller som barn i avlastningshjem.

I en sosial forstand var det ikke et stigma å være enke med barn, spesielt ikke sammenlignet med å være ugift med barn. Det var likevel tradisjonelt sett ned på at arbeidsføre personer mottok fattigunderstøttelse.¹⁶⁶ For fattigkassen var også enker med barn, noe naturlig, den

¹⁶⁴ Austrem & Ingebrigtsen 1992: 93

¹⁶⁵ Austrem & Ingebrigtsen 1992: 93

¹⁶⁶ Seip 1994: 142

dyreste gruppen å forsørge.¹⁶⁷ Dette var problematisk da gruppen var svært stor, noe som kan ha bidratt til mer stigma knyttet til gruppen. Det generelle stigmaet mot fattige ble forsøkt begrenset gjennom ulike reformer som ga personer som mottok fattigunderstøttelse flere rettigheter. Flere av disse reformene kan knyttes til hvorfor den totale andelen fattigunderstøttede går ned fra 1875 til 1920, da flere av ytelsene ble flyttet ut fra fattigvesenet.¹⁶⁸ Økt forventet levealder hos menn, da svært få omkom i fisket etter århundreskiftet, kan også ha bidratt til at færre ble enker i ung alder. Enkers forutsetninger for å forsørge seg selv ble likevel betydelig større dersom de ble enker etter de hadde passert 40 år, noe som diskuteres videre i kapittel 6.1.

Kapittelet har vist at det for de enslige kvinnene i Flakstad herred var svært viktig å ha ulike «sikkerhetsnett» for å overleve. For både enker og ugifte med barn var det likevel enda vanskeligere å forsørge seg selv og barna. Disse måtte ofte sette bort barna eller være fattigunderstøttet samtidig som de arbeidet døgnet rundt for å tjene litt mer. Det at mange enslige bodde hos familie eller var fattigunderstøttede i perioden illustrerer derfor hvor vanskelig det var for de enslige i området å forsørge seg selv.

¹⁶⁷ Seip 1994: 144

¹⁶⁸ Seip 1994: 142

6. Skillet mellom ugifte og enker

6.1 Arv og bedrifter

Som det kommer frem i Figur 6 var andelen enker som var privat eller offentlig understøttet betydelig. Ved inngangen av perioden var 32,9% av enkene fattigunderstøttet. I 1920 var andelen noe lavere med 22,2%. Det var likevel noen enker som hadde både god økonomi og makt i lokalsamfunnet. Som illustrert i Figur 9, *Formue oppført som yrke 1875-1920 (%)*, var det likevel flere enslige som hadde oppført formue som sitt yrke. I 1875 levde bare 1,7% av enkene over 40 år og ingen av enkene under 40 år av en eller annen form for formue. Ved folketellingen i 1900 hadde 14,3% av enkene under 40 år og 6,6% av enkene over 40 år oppført formue som sitt yrke. I 1920 var andelen nesten tilsvarende med 10% av enkene under 40 år og 6,3% av enkene over 40 år. I samme periode var det bare to ugifte kvinner som levde av formue. Dette illustrerer en av de største forskjellene mellom de ugifte og enkene i perioden. Enker i Norge hadde arverett dersom deres ektemann skulle gå bort. Dette var grunnet i at alle eiendeler i ekteskapet var sett på som felleseie. Siden kvinner ofte overlevde sine menn, satte dette enkene i en særegen posisjon blant de enslige kvinnene i Norge. Arveretter for enker var derimot ingen selvfølge. I mange land i Europa, Italia som et eksempel, hadde konen ingen arverett ved ektemannens død, noe som gjorde enkene enda mindre i stand til å forsørge seg selv enn enkene i Norge.¹⁶⁹ Det var likevel store forskjeller mellom enkene i Norge. Dette var mye knyttet til både ektemannens yrke og inntekt, og i hvilken alder man ble enke. Enker som ble enker etter fylte 40 år eller mer hadde ofte mer å arve fra sine ektemenn, da deres ektemenn hadde arbeidet i mange år, noe som potensielt ga enkene større økonomisk frihet. I Flakstad ser man at enkene under 40 år har prosentvis flere som lever av formue enn hos enkene over 40 år. Dette kan likevel være en anomali knyttet til hvor få enker under 40 år det var i Flakstad, noe som ga store prosentvise utslag i statistikken.

Mange av enkene som levde av formue drev deres avdøde ektemenns forretninger. Dette var for mange en selvfølge da kvinner ofte i praksis drev forretningen sammen med sin mann før hans bortgang.¹⁷⁰ En av enkene som drev forretning i Flakstad herred var Jensine Eriksen (f. 1842). I 1900 står hun oppført med «Fru Eier af Handelsforetning, Fiskevær og Gaard» som yrke.¹⁷¹ I denne oppføringen var det implisert at hun ikke bare drev en forretning, men at det

¹⁶⁹ Solheim 2016.

¹⁷⁰ Hagemann 2020: 245

¹⁷¹ Digitalarkivet 1900b.

også har gitt henne en høy status i samfunnet ved at hun tituleres «Fru Eier af Handelsforretning». I 1910 hadde hennes sønn overtatt forretningen, men hun hadde likevel en betydelig rolle som «husbestyrerinne», da hun i et hushold med 34 beboere står oppført som første person. Dette betyr at hun var husholdets overhode. Det som likevel illustrerer Jensine sin status i enda større grad var funnene i folketellingen for 1920. I 1920 var Jensine 78 år og boende hos sin eldste sønn Gustav.¹⁷² I mange tilfeller ble enker som bodde hos sine sønner plassert nederst i husholdetsoppføringen, da de ble forsørget av sin sønn og derfor hadde lav status. Dette var ikke tilfellet for Jensine. I husholdetsoppføringen var hun plassert som nummer tre med bare sin sønn og hans kone over seg. Hun var til og med oppført før deres barn. Dette illustrerer at Jensine var en svært sentral person både i familien og i lokalsamfunnet, som var av høy sosial status gjennom hele livet. Selv om Jensine sannsynligvis var et noe spesielt tilfelle var det flere enker i Flakstad som hadde høy status fordi de overtok deres ektemenns forretninger ved deres død.

For de ugifte var dette naturlig nok ikke mulig. Det var også svært uvanlig at døtre overtok deres fedres bedrifter. Frem til 1854 arvet døtre halvparten av det sønner arvet.¹⁷³ Dette var mye knyttet til den tradisjonelle tanken på at kvinner skulle forsørges av sine ektemenn. Derfor trengte ikke døtrene eventuelle økonomiske midler foreldrene etterlot. Dersom døtre derimot var enearvinger fikk de alt, men dersom de giftet seg var ikke dette særeie. Bedrifter og formue ble derfor ofte ektemannens ved inngåelse av ekteskap. I Flakstad var det kun to ugifte gjennom hele perioden som levde av formue. En av disse var Birgitte Kristine Arntzen (f. 1839). Ved folketellingen for 1900 sto hun oppført med «Frk. huseierske formue» som yrke.¹⁷⁴ Hun bodde sammen med sin søster og en tjenestepike. I et annet hus på eiendommen bodde en familie på tre. Tilsynelatende levde Birgitte et godt liv til tross for at hun var ugift. Dette var mye knyttet til hennes far som ved folketellingen for 1875 sto oppført som eier av fire rorbuer.¹⁷⁵ Selv om Birgitte i 1900 hadde høy status, illustrerer hennes historie også hvor lav status ugifte kvinner hadde. Ved folketellingen i 1875 var Birgitte 36 år og i samfunnet sine øyne kom hun mest sannsynlig ikke til å bli gift. Hennes sosiale status var derfor svært lav, noe som kommer frem

¹⁷² Digitalarkivet 1920c.

¹⁷³ Blom & Tranberg 1985:151

¹⁷⁴ Digitalarkivet 1900c.

¹⁷⁵ Digitalarkivet 1875e.

ved at hun er plassert nederst i husholdet for folketellingen i 1875.¹⁷⁶ Hun hadde dermed lavere status enn hennes foreldre, bror, husholdets to tjenestepiker, to matroser og en «kjendtmand». Hvordan Birgitte gikk fra å være familiens utskudd til å bli huseierske og leve av formue er uvisst, men hun var helt klart et unntak sammenlignet med de aller fleste ugifte i Norge.

6.2 «Verdige» og «uverdige» fattige

Et annet element som skilte enkene og de ugifte var hvorvidt de ble sett på som verdige fattige dersom de måtte motta fattighjelp. Den offisielle praktiseringen av skille mellom verdige og uverdige fattige forsvant med den nye fattigloven av 1900, men stigmaet forble. Seip (1994) argumenterer for at det gjennom hele perioden ble sett ned på dersom man var arbeidsfør og mottok fattigunderstøttelse.¹⁷⁷ Det var likevel et klart skille mellom enker og ugifte som var understøttet. Over hele Europa var det enklere å motta fattighjelp fra staten som enke enn som ugift.¹⁷⁸ Froide (1999) poengterer dette som svært paradoksalt da staten krevde at de ugifte kvinnene skulle forsørge seg selv, samtidig som staten begrenset denne muligheten. Bakgrunnen for hvorfor det var forventet at de ugifte skulle forsørge seg var at de i stor grad var arbeidsføre. Tidligere i oppgaven har det blitt argumentert for at det var spesielt vanskelig for enslige med barn å forsørge seg selv, da det eksisterte få yrker for kvinner som kunne kombineres med oppfostring av barn. For de ugifte var det spesielt vanskelig, da de i større grad enn enkene opplevde stigmatisering. En ugift alenemor hadde selv skyld for at hun hadde blitt gravid utenfor ekteskapet. Selv i tilfeller der en mann hadde forlatt sin trolovede etter hun ble med barn, ble kvinnene sett på som «løsaktig» dersom hun hadde trodd på mannens ekteskapsløfte.¹⁷⁹ Ansvar for at hun hadde blitt gravid var derfor på kvinnen, og dersom graviditeten skapte økonomiske problemer var dette også hennes feil. Det ble derfor spesielt vanskelig for ugifte å forsørge seg selv om barna.

6.3 Bo -og giftemålmønster

6.3.1 Bomønster

Gjennom hele perioden var det store forskjeller mellom de ugifte og enkene når det kom til hvem de bodde sammen med. De ugifte bodde i de fleste tilfeller enten hos familie eller hos

¹⁷⁶ Digitalarkivet 1875e.

¹⁷⁷ Seip 1994: 142

¹⁷⁸ Froide 1999: 253

¹⁷⁹ Hagemann 2020: 235

arbeidsgiver, men blant enkene var det mye større variasjon. Selv om både enker og ugifte var aleneforsørgere til barn i Flakstad herred, var det kun enkene som bodde alene med barn i perioden. Bakgrunnen til dette var i stor grad at enkene hadde flere ben å stå på økonomisk. De hadde etablert et hushold sammen med sin ektemann før hans død, et hjem som enkene i stor grad overtok og fortsatte å bo i.¹⁸⁰ For de ugifte hadde barnet kommet til utenfor ekteskapet og uten de økonomiske rammene et ekteskap brakte med seg. Som tidligere nevnt var ekteskapet et fattigdomsforebyggende verktøy som var en av tre hovedformer for kvinners forsørgelse i perioden. De som fikk barn utenfor disse rammene, hadde derfor i stor grad vanskeligheter med å etablere et hushold selv. Som en konsekvens ble mange av de ugifte med barn boende hos familie eller tvunget til å sette bort barnet. Andelen ugifte som bodde alene var også svært lav. Gjennom hele perioden var det totalt bare fire ugifte som bodde alene. Blant enkene var det mye vanligere. Andelen enker som bodde alene økte fra 3,7% til 5,6% i perioden. Dette var også i stor grad knyttet til enkenes mulighet til å fortsette å bo hvor de hadde bodd med sin ektemann før sin død.

Et element ved enkenes bomønster som skiller seg veldig fra de ugifte var at enkene ofte bodde sammen med personer som ikke var familie. I noen sammenhenger var enkene losjerende, det vil si at de ble forsørget av personer utenfor familie på statens regning, men i andre tilfeller bodde enker sammen med andre enker. Froide (1999) trekker frem at dette var svært vanlig i Europa allerede i det førindustrielle samfunnet.¹⁸¹ Dersom enker ikke hadde de økonomiske forutsetningene til å opprettholde husstanden ektemannen hadde etterlatt seg kunne hun slå seg sammen med en enke i en tilsvarende situasjon. På denne måten kunne de begge opprettholde sin frihet og selvstendighet utenfor et ekteskap, uten å være i økonomisk nød. Et eksempel på dette i Flakstad var Dorthea Elisabet Børresen og Lovise Oline Due Klausen som i 1920 bodde sammen.¹⁸² Dorthea hadde formue oppført som yrke, og hadde Oline boende hos seg som losjerende. Det er ukjent hvorvidt disse enkene var venner eller om Dorthea hadde Oline boende hos seg fordi det var lønnsomt, men det var likevel et stort skille mellom disse to økonomisk. Blant de ugifte var det mye mer uvanlig at de bodde sammen med andre ugifte kvinner. Dette var mye grunnet i at ugifte kvinner ikke hadde de økonomiske forutsetningene til å etablere et hushold.

¹⁸⁰ Froide 1999: 238

¹⁸¹ Froide 1999: 239

¹⁸² Digitalarkivet 1920e.

6.1.2 Giftemålmønster

Selv om oppgaven tar for seg mennesker som var enslige ved tellingstidspunktene for folketellingene betydde ikke det at alle som var ugifte eller enker da forble enslige. Innenfor aldersgruppen ugifte under 30 år kom majoriteten til å gifte seg. I perioden var kvinner oftest rundt 26-27 år da de giftet seg.¹⁸³ Etter hvert som de ugifte ble eldre enn dette ble det uvanligere og vanskeligere å gifte seg. I perioden 1871-1880 var ca. 20% av de viede kvinnene i Norge over 30 år.¹⁸⁴ Majoriteten av disse var mellom 30-34 år, og andelen gikk ned desto høyere alderen var. Bare 4% av kvinnene som inngikk ekteskap i samme periode var over 40 år.¹⁸⁵ Denne trenden forholder seg noe stabil gjennom perioden. Statistikken fra SSB illustrerer likevel at de som var ugift etter de hadde fylt 30 år, spesielt etter fylte 40 år, høyst sannsynlig forble ugifte hele livet.

Det foreligger bevis for at det førindustrielle samfunnet aksepterte at enker giftet seg på nytt.¹⁸⁶ Sogner (2003) presenterer tallmateriale som bekrefter dette, men at det gjennom 1800-tallet ble mer uvanlig at enker giftet seg på nytt.¹⁸⁷ Det var flere årsaker til at praksisene endret seg. En av de var den demografiske skjevfordelingen kombinert med at færre ble enker i ung alder som gjorde at det ikke var mange enslige menn i perioden. Dyrvik (1981) trekker frem bedre økonomiske utsikter og et økt fokus på romantiske ekteskap som årsaker til at omgifte ble mer uvanlig mot århundreskiftet.¹⁸⁸ Selv om det ble mindre vanlig at enker giftet seg på ny, var andelen på landsbasis likevel betydelig. Statistisk sentralbyrå viser til at 5,5% av kvinnene som giftet seg i perioden 1876-1880 var enker.¹⁸⁹ Mellom 1916 og 1920 var andelen 4,3%. I de samme tidsrommene var andelen omgifte blant enkemenn over det dobbelte det hos enkene. Dette kan bety at det for menn enten var enklere og mer akseptert å gifte seg på nytt eller at det romantiske, som Dyrvik trekker frem, var viktigere for kvinner enn for menn. Det er likevel høyst sannsynlig at enkemenn oftere giftet seg på ny fordi han

¹⁸³ Hagemann 2020: 225

¹⁸⁴ Statistisk sentralbyrå 1965: 44

¹⁸⁵ Statistisk sentralbyrå 1965: 44

¹⁸⁶ Dyrvik 1981: 306

¹⁸⁷ Sogner 2003: 43

¹⁸⁸ Blom 1991.

¹⁸⁹ Statistisk sentralbyrå 1965: 41

trengte en kone som kunne være familiens husmor med alle arbeidsoppgavene det betydde. SSB legger frem at de aller fleste enkene som giftet seg på nytt var mellom 30 og 40 år.¹⁹⁰ Selv i det førindustrielle samfunnet hvor det var vanligere å gifte seg på nytt var det ikke spesielt vanlig å gifte seg etter kvinnen ikke lengre var fertil. Det var derfor ikke vanlig at eldre enker giftet seg på nytt. Hagemann (2020) stiller seg noe uenig til dette og hevder at «hadde man først giftet seg, skaffet man seg helst en ny ektefelle hvis den første falt fra».¹⁹¹ Dette omhandlet ifølge Hagemann at det gifte paret var en så sentral del av husholdet at enker og enkemenn slet med å klare seg alene. Dette virker likevel til å ha vært en større faktor for at menn giftet seg på nytt enn at kvinner gjorde det. I Flakstad herred var det vanskelig å fastslå hvorvidt det var vanlig for enkene å gifte seg på nytt eller ikke. Det er likevel sannsynlig at det var svært få enker i området som giftet seg på ny da det var svært få enker under 40 år i perioden. Enker som hadde store økonomiske vansker giftet seg på nytt oftere enn enker som hadde gode økonomiske utsikter.¹⁹² Ekteskapet fungerte derfor fremdeles som et fattigdomsforebyggende verktøy, også for de som allerede hadde vært gift.

¹⁹⁰ Statistisk sentralbyrå 1965: 46

¹⁹¹ Hagemann 2020: 225

¹⁹² Blom 1991.

7. Konklusjon

Oppgaven har tatt utgangspunkt i et bredt kildemateriale for å undersøke hvilke muligheter de enslige kvinnene i Flakstad herred hadde til å forsørge seg selv. I den sammenheng har deres yrke vært spesielt i fokus, sammen med hvem de bodde sammen med og hvilke forskjeller som eksisterte mellom de ugifte og enkene i samfunnet.

7.1 Manglende muligheter for lønnet arbeid

Det første som kom frem i undersøkelsene av folketellingene var at arbeidet de enslige kvinnene gjorde i Flakstad herred var allsidig, men at oppføringene i folketellingene var ensidige. Gjennom hele perioden hadde majoriteten av de enslige oppført tjeneste eller arbeid i hjemmet som yrke. Tjeneryrket var et lønnet yrke, men med lite selvstendighet og dårlig lønn sammenlignet med arbeidstimene som ble investert. Innenfor tjeneryrket dominerte de ugifte, spesielt de ugifte under 30 år. Tjenerplikten som hadde eksistert i over 500 år før den ble opphevet i 1854 var må sies å være mye av grunnen til hvorfor tjenertradisjonen var stor blant denne gruppen. Andelen tjenere går likevel ned i perioden, både i Flakstad herred og i Norge generelt. Thorvaldsen (2008) poengterer likevel viktigheten i at tjenerallet ikke gikk ned selv om andelen gjorde det. Det hevdes også at flere unge ugifte valgte bort tjeneryrket til fordel for andre former for arbeid. Dette var høyst sannsynlig ikke tilfellet for de ugifte i Flakstad, da det var svært få andre former for lønnet arbeid tilgjengelig i området. Da andelen tjenere gikk ned økte andelen som arbeidet i hjemmet. Innenfor kategorien var både ugifte og enker betydelig representert. Arbeid i hjemmet impliserte en form for forsørgelse av husholdets overhode, i stor grad en far eller en bror, men i mange tilfeller var disse kvinnene også en stor ressurs i husholdet. De bidro der det var behov for deres arbeidskraft både ute og inne. For kvinnene som arbeidet i hjemmet var det også vanlig å bidra til husholdsøkonomien gjennom produksjon til salg, for eksempel med klesproduksjon som man har sett en liten andel av de enslige kvinnene også har oppført som deres eneste yrke.

Til tross for at majoriteten av de enslige arbeidet i tjeneste eller i hjemmet, økte andelen som arbeidet utenfor hjemmet i perioden. Nye yrker som jordmor, telegrafistinne, lærer og arbeid som butikkdame gjorde det noe enklere for de enslige å forsørge seg selv. Det som likevel kom frem i undersøkelser av folketellingene for Flakstad var at det var få som arbeidet innenfor disse yrkene. Bakgrunnen for dette var i hovedsak at det var yrker som ikke krevde mange arbeidere samtidig. Selv om man ser at andelen som arbeidet utenfor hjemmet økte i perioden, var det likevel store mangler i muligheter for kvinnene til å finne lønnsarbeid.

Bratrein (1976) trekker også dette frem som en av årsakene til at mange flyttet sørover fra de nordligste fylkene.

I folketellingene fra perioden hadde også en betydelig andel av de enslige oppført privat eller offentlig fattigunderstøttelse i rubrikken for yrke. Enkene dominerte i stor grad sammenlignet med de ugifte. Det var likevel en betydelig andel av de ugifte over 30 år som var understøttet. Gjennom perioden gikk andelen understøttede ugifte ned. Hos enkene gikk andelen også ned gjennom perioden. Til tross for dette var 22,2% av enkene fattigunderstøttet ved utgangen av perioden. Dette illustrerer både at fattigkassen fungerte som en form for eldreomsorg i perioden, samtidig som mulighetene enkene hadde til å forsørge seg selv økonomisk var mangelfulle. Bakgrunnen for hvorfor andelen ugifte var betydelig lavere, med 2,3% i 1920 knyttet til at de både sjeldnere oppfylte kravene til fattighjelp, før 1900, og at de hadde andre sikkerhetsnett som hindret dem i å måtte søke fattigkassen.

7.2 Variasjoner i bomønstre

Sammenhengen mellom yrke og hvem de enslige bodde sammen var i mange tilfeller svært tydelig. Tjeneryrket betydde en integrert del i husholdet. De som arbeidet innenfor tjeneryrket bodde derfor hos sine arbeidsgivere. Videre kom det frem at majoriteten av de som arbeidet i hjemmet bodde hos familie. Disse ble i stor grad økonomisk forsørget av husholdets overhode, men var også en del av husholdsøkonomien. Andelen som bodde hos familie, økte gjennom perioden. De yngste ugifte og de eldste enkene bodde i størst grad hos familie. Dette var svært naturlig da unge jenter bodde lengre hos sine foreldre da færre gikk inn i tjeneryrket og mulighetene for annet arbeid var få. Bakgrunnen for at et flertall av de eldste enkene bodde hos familie var at det i perioden var vanlig at eldre ble forsørget av sine barn når de ikke lengre hadde mulighet til det selv. Disse hadde ofte privat eller offentlig understøttelse oppført som yrke, noen ganger i kombinasjon med arbeid i hjemmet. Det faktum at et økt antall enslige bodde hos familie illustrerer en endring i bomønstre samtidig som det illustrerer at det ikke fantes mange andre alternativer for noen av gruppene i samfunnet.

Det forekom også store forskjeller mellom enkene og de ugifte når det kom til hvordan de bodde. Da de ugifte i høyeste grad bodde hos familie eller hos arbeidsgiver, varierte det mer hvordan enkene bodde. Selv om flere ugifte hadde barn, var det bare enkene som bodde alene med barn i perioden. Dette var knyttet til at enkene hadde etablert et hushold med sin ektemann som de etter hans bortgang ofte hadde mulighet til å fortsette å bo i. Av samme

årsak bodde også en betydelig andel enker alene. En annen måte enkene bodde på var at flere enker ofte bodde sammen med andre enker. Dette var vanlig i hele Vest-Europa, også i Flakstad herred. Ved å bo sammen med andre enker kunne de beholde sin selvstendighet og frihet som enker uten økonomisk nød.

7.3 Forskjellene mellom enkene og de ugifte

Et eget kapittel har diskutert forskjellene mellom enkene og de ugifte i perioden for å se om det var forskjeller i hvorvidt de hadde muligheter til å forsørge seg selv. Den største forskjellen mellom gruppene var at enkene i større grad levde av formue. Dette var fordi enkene ofte arvet deres ektemenns formue og bedrifter. På denne måten fikk mange enker en høy status i samfunnet som forretningskvinner. Selv om det var svært få ugifte som ble kategorisert innenfor formue, var det en ugift kvinne som drev forretning i Flakstad herred i perioden. Hun fremstår som et unntak sammenlignet med resten av den ugifte befolkningen. Da enkene i større grad kunne arve formue hadde de i utgangspunktet bedre økonomiske forutsetninger til å forsørge seg selv enn de ugifte. Det var likevel stor forskjell på enkene, noe som kom frem i at en stor andel av enkene var fattigunderstøttet i perioden. De som ble enker i ung alder arvet sjeldent store summer og bedrifter av sine ektemenn. Sannsynligheten for at unge enker ble etterlatt med store barnekull var også stor, noe som gjorde det enda vanskeligere for de å forsørge seg selv.

7.4 Konkluderende ord

Undersøkelsene i oppgaven har kommet frem til at Dahls forsørgertrekant for kvinner også var gjeldene for de enslige i Flakstad. Lønn og trygd var de to viktigste formene for forsørgelse for de enslige kvinnene. Familie spilte likevel en stor rolle i forsørgelsen. Selv om dette ikke var en form for selvstendig forsørgelse, fungerte familie som sikkerhetsnett for svært mange av de enslige, da arbeidsmulighetene var svært få i området. Gjennom perioden ble andelen i tjeneste også mindre, noe som ga enda færre muligheter for den enslige befolkningen til å forsørge seg selv. Selv om en økende andel arbeidet utenfor hjemmet i andre former for lønnet arbeid enn tjenesteyrket, var ikke antall arbeidsplasser tilgjengelig nok til å sysselsette majoriteten av de enslige. Dette ble enda mer problematisk da mange av de enslige kvinnene hadde barn de måtte passe døgnet rundt, noe som ikke var kompatibelt med de få yrkene de kunne bli sysselsatt i. Basert på funnene i folketellingene og litteraturen

må det derfor konkluderes med at de enslige kvinnene i Flakstad hadde svært få muligheter til selvstendig forsørgelse mellom 1875 og 1920.

Det er fremdeles mye man ikke vet om kvinners liv i fortiden. Potensielt mange kilder har gått tapt før interessen for kvinnehistorie blomstret for fullt på 1960-tallet. Det er likevel svært viktig at arbeidet Ida Blom, Sølvi Sogner og Gro Hagemann, for å nevne noen få, videreføres og arbeides videre på. Det er også viktig at kjønns historie får en større rolle i historiefaget i skolen. Lektorer i historie, som meg selv, må derfor aktivt trekke frem kvinner og kvinners liv i fortiden, for å motarbeide de tidligere holdningene om at kvinner er irrelevante for historiefaget.

8. Kilder

Digitalarkivet. (1865). Sara Hansdatter, Folketelling 1865 for 1859P Flakstad Prestegjeld. (sist aksessert 10.05.2022.) <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038378001761>

Digitalarkivet. (1872). Jordmødre 1862-1919 ved Bergen jordmorskole. (sist aksessert 06.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/view/47/pl000000000006954>

Digitalarkivet. (1875a). Folketellingen 1875 for 1859P Flakstad Prestegjeld. (sist aksessert 04.05.2022.) <https://www.digitalarkivet.no/source/52434>

Digitalarkivet. (1875b). Kristine Christiansen, Folketelling 1875 for 1859P Flakstad Prestegjeld. (sist aksessert 10.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052434000152>

Digitalarkivet. (1875c). Marta Marie Mikelsdatter, Folketellingen 1875 for 1859P Flakstad Prestegjeld. (sist aksessert 06.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052434002100>

Digitalarkivet. (1875d). Sara Hansdatter, Folketellingen 1875 for 1859P Flakstad Prestegjeld. (sist aksessert 10.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052434001322>

Digitalarkivet. (1875e). Birgitte Christine Arntzen, Folketellingen 1875 for 1859p Flakstad Prestegjeld. (sist aksessert 10.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052434002174>

Digitalarkivet. (1900a). Folketellingen 1900 for 1859P Flakstad herred. (sist aksessert 04.05.2022). https://www.digitalarkivet.no/census/district_list/37536

Digitalarkivet. (1900b). Jensine Eriksen, Folketellingen 1900 for 1859 Flakstad herred. (sist aksessert 10.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037536002483>

Digitalarkivet. (1900c). Bergitte Arntzen, Folketellingen 1900 for 1859 Flakstad herred. (sist aksessert 12.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037536002722>

Digitalarkivet. (1910). Inga Pedersen, Folketelling 1910 for 1859 Flakstad herred. (sist aksessert 06.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036934003144>

Digitalarkivet. (1918). Ministerialbok for Flakstad herred 1916-1926. (s. 112-114) (sist aksessert 08.05.2022) <https://media.digitalarkivet.no/view/59836/114>

Digitalarkivet. (1919). Johan Margidon Kibsgaard, Ministerialbok for Flakstad prestegjeld, Moskenes sokn 1914-1926. <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000005714871>

Digitalarkivet. (1920a). Folketellingen 1920 for 1859 Flakstad herred. (sist aksessert 10.05.2022). https://www.digitalarkivet.no/census/district_list/74280

Digitalarkivet. (1920b). Folketellingen 1920 for 1858 Moskenes herred. (sist aksessert 10.05.2022) https://www.digitalarkivet.no/census/district_list/74279

Digitalarkivet. (1920c). Gustav Fridhof Eriksen, Folketellingen 1920 for 1858 Moskenes herred. (sist aksessert 10.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01074279000506>

Digitalarkivet. (1920d). Eline Ovedia Kibsgaard, Folketellingen 1920 for 1858 Moskenes herred. (sist aksessert 12.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01074279000150>

Digitalarkivet. (1920e). Lovise Oline Due Klausen, Folketellingen 1920 for 1859 Flakstad herred. (sist aksessert 12.05.2022). <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01074280001811>

Norges offisielle statistikk (NOS). (1872). *Fattigstatistikk for 1869*. Departementet for kirke- og undervisningsvæsenet. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_a2_1869.pdf

Statistisk sentralbyrå. (1878). *Resultaterne af folketellingen i Norge i januar 1876*. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1876_1.pdf

Statistisk sentralbyrå. (1879). Folketellingen i Norge i januar 1876.

https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_i_c1_i_1876_2.pdf

Statistisk sentralbyrå. (1902). Folketellingen for Kongeriget Norge 3 desember 1900.

[https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1900/_attachment/inline/883d0123-9051-403b-9e44-66d1e24ad07c:2c549d7fc892b592e76f9fdb05da2ad6400a25b0/nos_iv_052.pdf)

[1900/_attachment/inline/883d0123-9051-403b-9e44-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1900/_attachment/inline/883d0123-9051-403b-9e44-66d1e24ad07c:2c549d7fc892b592e76f9fdb05da2ad6400a25b0/nos_iv_052.pdf)

[66d1e24ad07c:2c549d7fc892b592e76f9fdb05da2ad6400a25b0/nos_iv_052.pdf](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1900/_attachment/inline/883d0123-9051-403b-9e44-66d1e24ad07c:2c549d7fc892b592e76f9fdb05da2ad6400a25b0/nos_iv_052.pdf)

Statistisk sentralbyrå. (1922). Folketellingen i Norge 1 desember 1920.

[https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/b40d8f19-5a68-4f84-ac64-14df0cced878:92229a87e42b5d3c338a7295c800e911d13b3b8a/nos_vii_039.pdf)

[1920/_attachment/inline/b40d8f19-5a68-4f84-ac64-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/b40d8f19-5a68-4f84-ac64-14df0cced878:92229a87e42b5d3c338a7295c800e911d13b3b8a/nos_vii_039.pdf)

[14df0cced878:92229a87e42b5d3c338a7295c800e911d13b3b8a/nos_vii_039.pdf](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/b40d8f19-5a68-4f84-ac64-14df0cced878:92229a87e42b5d3c338a7295c800e911d13b3b8a/nos_vii_039.pdf)

Statistisk sentralbyrå. (1923). Folketellingen i Norge 1 desember 1920.

[https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/8430218d-89cd-4287-890f-1de54d5bd39b:6363cece4cfc43248a262dd572ee6181541f17d5/nos_vii_076.pdf)

[1920/_attachment/inline/8430218d-89cd-4287-890f-](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/8430218d-89cd-4287-890f-1de54d5bd39b:6363cece4cfc43248a262dd572ee6181541f17d5/nos_vii_076.pdf)

[1de54d5bd39b:6363cece4cfc43248a262dd572ee6181541f17d5/nos_vii_076.pdf](https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/8430218d-89cd-4287-890f-1de54d5bd39b:6363cece4cfc43248a262dd572ee6181541f17d5/nos_vii_076.pdf)

Statistisk sentralbyrå. (1965). Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960.

https://www.ssb.no/a/histstat/sos/sos_013.pdf

9. Litteraturliste

- Aagaard-Nilsen, N. O. (1985). Telegraf, telefon og kystradio i Lofoten. I E. M. Valberg, D. S. Værøy & M. H. Ramberg, *Lofotboka – 85*. Lofotboka forlag.
- Austrem, L. M. & Ingebrigtsen, G. (1992). *Feskarbonden og andre kvinnfolk*. Orkana forlag.
- Avdem, A.J. & Melby, K. (1985). *Oppe først og sist i seng : husarbeid i Norge fra 1850 til i dag*. Universitetsforlaget.
- Bennett, J. & Froide, A. (1999) *Singlewomen in the European Past 1250-1800*. University of Pennsylvania Press.
- Blom, I. (1991). The History of Widowhood: A Bibliographic Overview. *Journal of Family History*, 16(2), 191–210. <https://doi.org/10.1177/036319909101600206>
- Blom, I. & Tranberg, A. (red). (1985). *Nordisk lovoversikt: viktige lover for kvinner ca. 1810-1980*. Nordisk ministerråd.
- Blom, I. & Hagemann, G. (red). (1977). *Kvinner selv: sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Aschehoug.
- Bratrein, H. D. (1976). *Drivandes kvinnfolk: om kvinner, lønn og arbeid*. Universitetsforlaget.
- Collett, C. (1995). *Amtmannens døtre*. Gyldendal forlag. <https://www.nb.no/nbsok/nb/dcb90ad0cbf705ac722b7a84f24e26fc?lang=no#103>
- Dietrichson, S. (2019, 11. September). Women's historical contributions are still ignored. Kilden. <https://kjonnsforskning.no/en/2019/09/womens-historical-contributions-are-still-ignored>
- Dyrvik, S. (1981). Remarriage in Norway in the nineteenth century. I J. Dupâquier, E. Hélin, P. Laslett, M. Livi-Bacci & S. Sogner, *Marriage and Remarriage in Populations of the Past*. Academic Press.

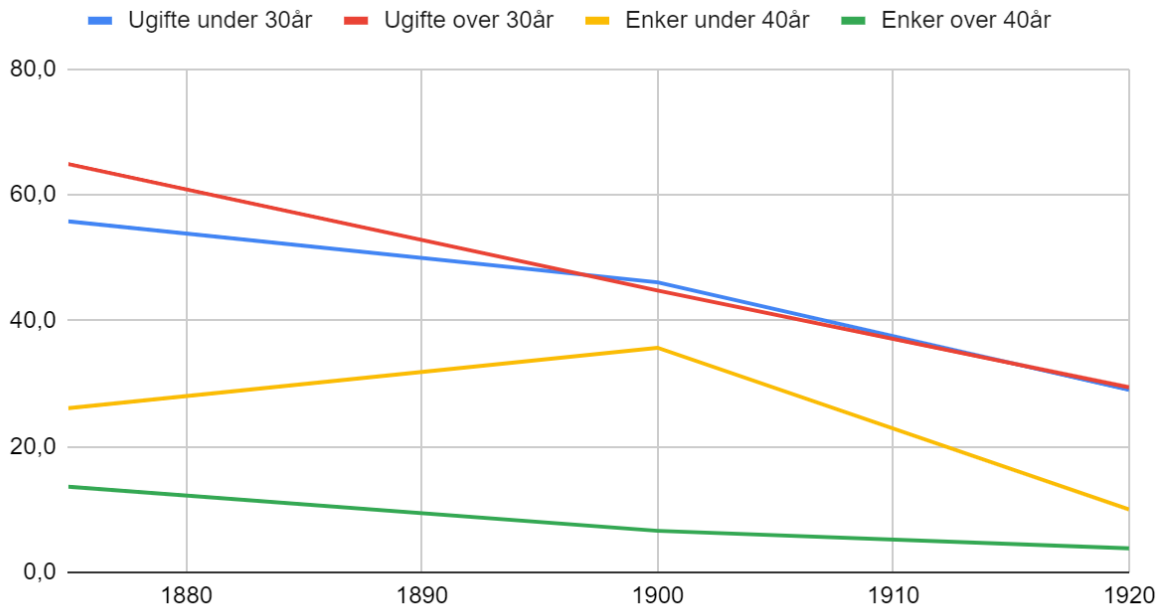
- Dyrvik, S. (1983). *Historisk demografi: ei innføring i metodane*. Universitetsforlaget.
<https://www.nb.no/nbsok/nb/f5310d707e819c14d65d112171d9d3ed?lang=no#0>
- Froide, A. M. (1999). Marital Status as a Category of Difference: Singlewomen and Widows in Early Modern England. I J. M. Bennet & A. M. Froide (Red.), *Singlewomen in the European past, 1250-1800*, (s. 217 - 235). University of Pennsylvania Press.
- Froide, A. M. (2005). *Never Married: Singlewomen in Early Modern England*. Oxford.
- Hagemann, G. (1994). *Kjønn og industrialisering*. Universitetsforlaget.
- Hagemann, G. (2003). *Feminisme og historieskriving: inntrykk fra en reise*. Universitetsforlaget.
- Hagemann, G. (2013). Det moderne gjennombruddets døtre. Kvinneliv og kvinnekår. I A. Oltedal & A. Skre (Red.), *Formødrenes stemmer* (s. 9-35). Pax forlag.
- Hagemann, G. (2020). Fra husholdningsøkonomi til markedsøkonomi. I K. Melby, G. Hagemann, H. Roll-Hansen, H. Sandvik, I. Øye (Red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (3. utgave). Cappelen Damm Akademisk.
- Hermanstad, S. D. (2018). Nils Kolle, Alf Ragnar Nielssen, Atle Døssland og Pål Christensen: Fish, Coast and Communities: A History of Norway. Heimen (Oslo, Norway), 55(3), 279–282. <https://doi.org/10.18261/issn.1894-3195-2018-03-06>
- Johansen, H.M. (2005). Marriage trouble, separation and divorce in early modern Norway. I M. Ågren & A.L. Erickson (Red.), *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400-1900* (s. 175-190). Ashgate.
- Jåstad, H. L. (2013). The Life Histories of Intergenerational Households in Northern Norway 1865–1900. I D. G. Anderson, R. P. Wishart & V. Vatè, *About the Hearth*. Berghahn Books.
- Kaldal, I. (2002). *Frå sosialshistorie til nyare kulturhistorie*. Samlaget

- Kirkesæther, K. (1982). Inga jordmor – et stykke kvinnehistorie. I D. Sørli, M. L. Horseide & F. A. Jensen (Red.), *Lofotboka* – 82. Lofotboka forlag.
- Lunden, M. S. (1978). *De frigjorte hender: et bidrag til forståelse av kvinners arbeid i Norge etter 1814*. (5. utgave). Tanum.
- Magnussen, T. (1989). «Gode ven» - Lofotbrev frå 1890-åra. I D. Sørli, *Lofotboka* – 89. Lofotboka forlag.
- Melve, L. (2010). *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Dreyer.
- Moum, S. V. (1978). *Kvinnfolkarbeid: kvinners kår og status i Norge 1875-1910*. Universitetsforlaget.
- Myhre, J.E. (2015). *Norsk historie 1814-1905 : å byggje ein stat og skape ein nasjon* (2. utg.). Samlaget.
- Rogne, P. (2004). Rorbusystemet i Lofoten på 1800-tallet: konflikt eller samspill? [Hovedfagsoppgave, Universitetet i Tromsø].
<https://www.svolvaer-historielag.com/pdf/rorbusystemet.pdf>
- Roll-Hansen, H. (2012). Arbeid og forsørgelse : en undersøkelse av kjønn, husarbeid og kategorisering i norske folketellinger mellom 1866 og 1940. [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo].
- Røde, G. (1994). *På et berg eg kalla mett*. Orkana forlag.
- Sandvik, P. T. (2018). *Nasjonens velstand: Norges økonomiske historie 1800-1940*. Fagbokforlaget.
- Schulze, H. (1866). *Fra Lofoten og Solør* (2. utgave). Cappelen.

- Seip, A-L. (1994). *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920* (2. utg.). Gyldendal.
- Solhaug, T. (1976). *De norske fiskeriers historie 1815-1880: vol 1*. Universitetsforlaget.
- Solheim, J. (2016). Bringing it all back home – familien som generativ kulturell formasjon i det moderne. <https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/issn.1504-2898-2016-01-02>
- Sogner, S. (1985) Gifte kvinner i bondesamfunnet på 1700-tallet i demografisk perspektiv. I A. Tranberg, H. Winge, *Kvinnekår i det gamle samfunn ca. 1500-1850*. Norsk lokalhistorisk institutt.
- Sogner, S. & Sandvik, H. (2003). *I gode og vonde dager: familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Samlaget.
- Sogner, S. & Telste, K. (2005). *Ut og søkje teneste: historia om tenestejentene*. Samlaget.
- Thorvaldsen, G. (2008). Hushjelper og jordbrukstjenere – når kom nedgangen i tjenertallene? *Historisk tidsskrift*, 87(3), 451-464.
- Østhus, H. (2018). Slaver og ikke-europeiske tjenestefolk i Danmark-Norge på 1700- og begynnelsen av 1800-tallet. *Arbeiderhistorie*, 22(1), 33–47. <https://doi.org/10.18261/issn.2387-5879-2018-01-03>

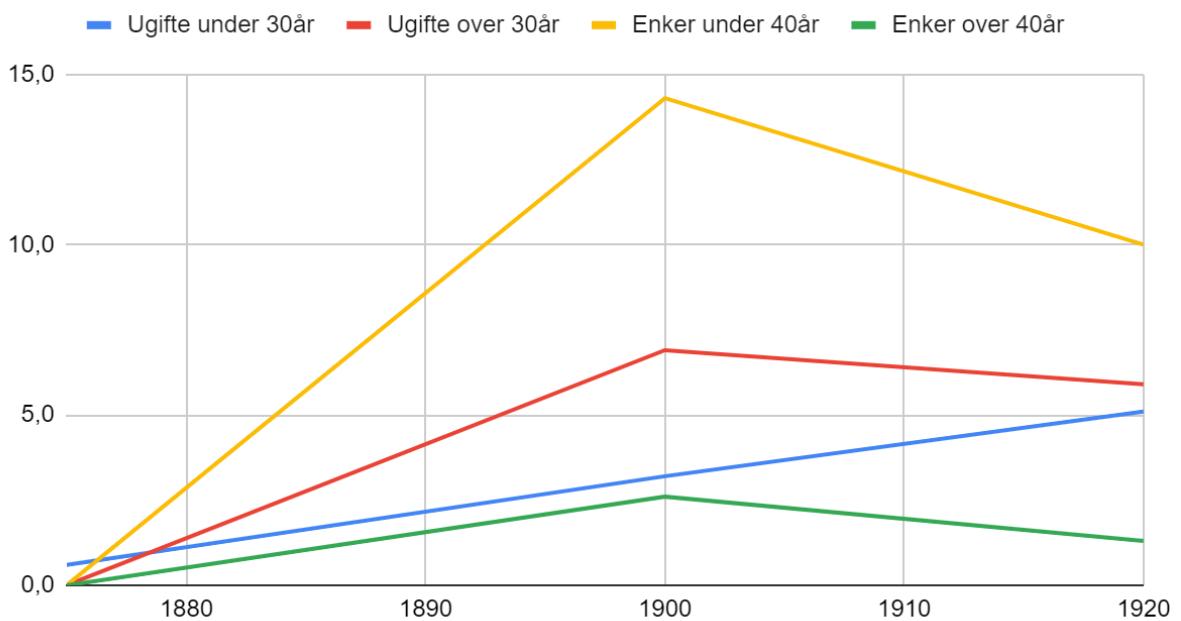
Vedlegg

Figur 1: Tjeneste oppført 1875-1920 (%)

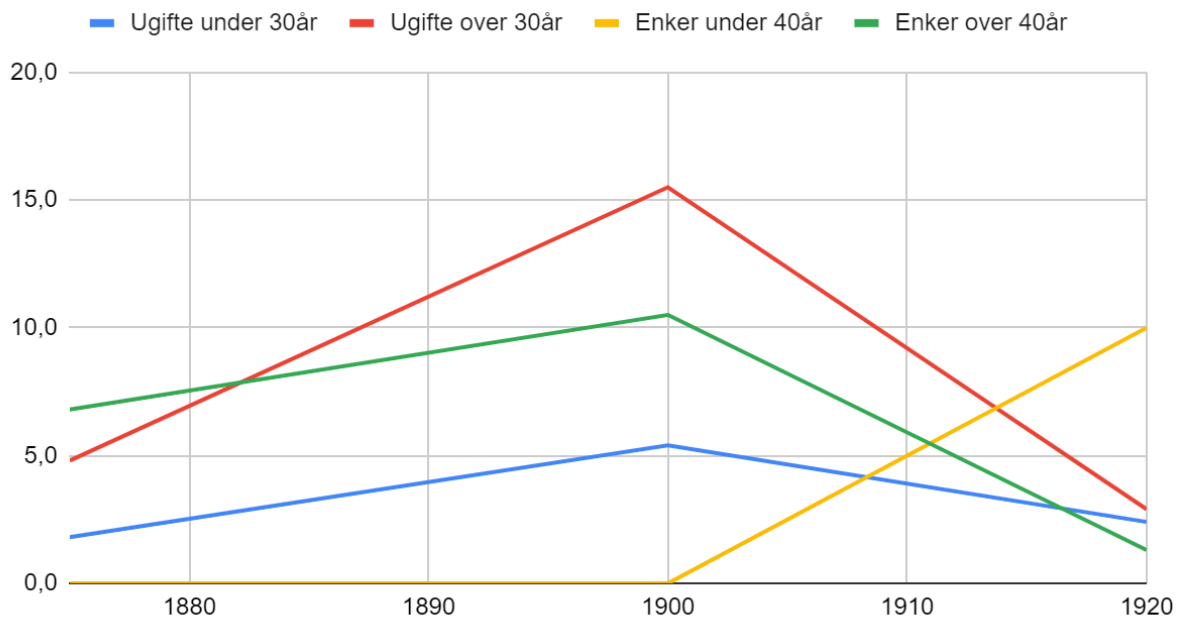
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 2: Arbeid utenfor hjemmet 1875-1920(%)

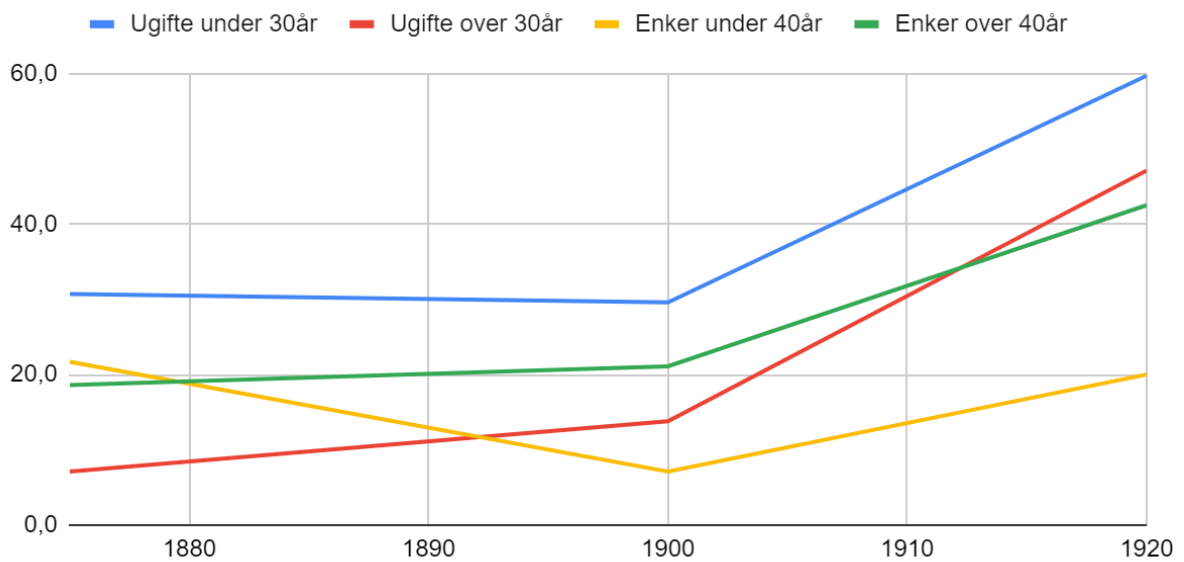
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 3: Søm oppført 1875-1920 (%)

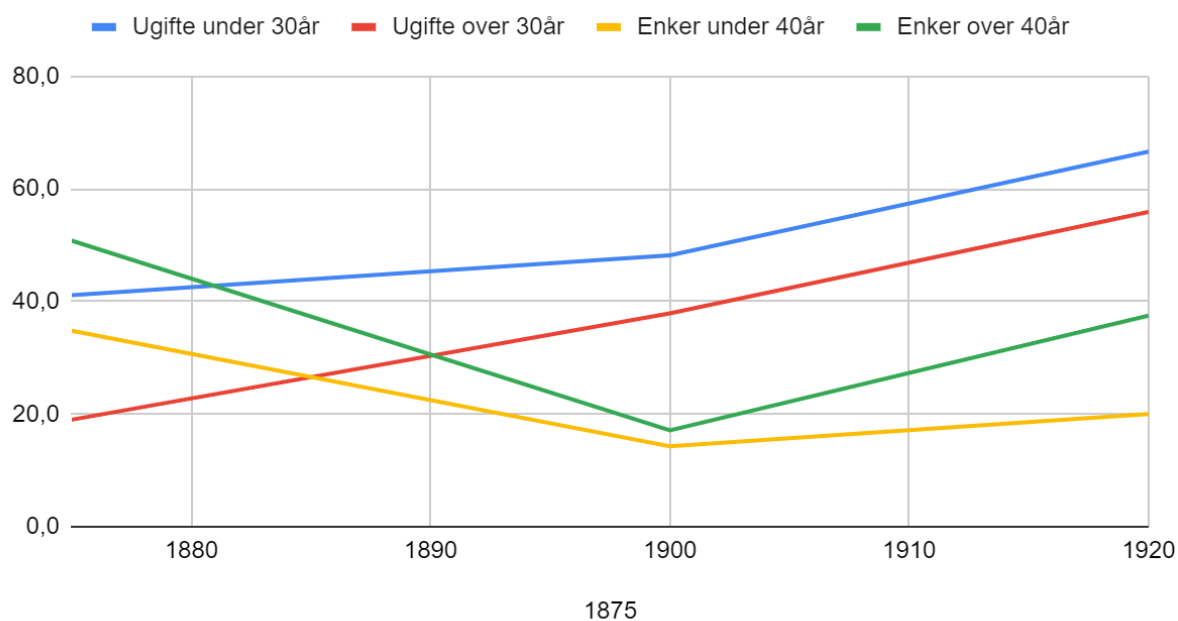
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 4: Arbeid i hjemmet 1875-1920 (%)

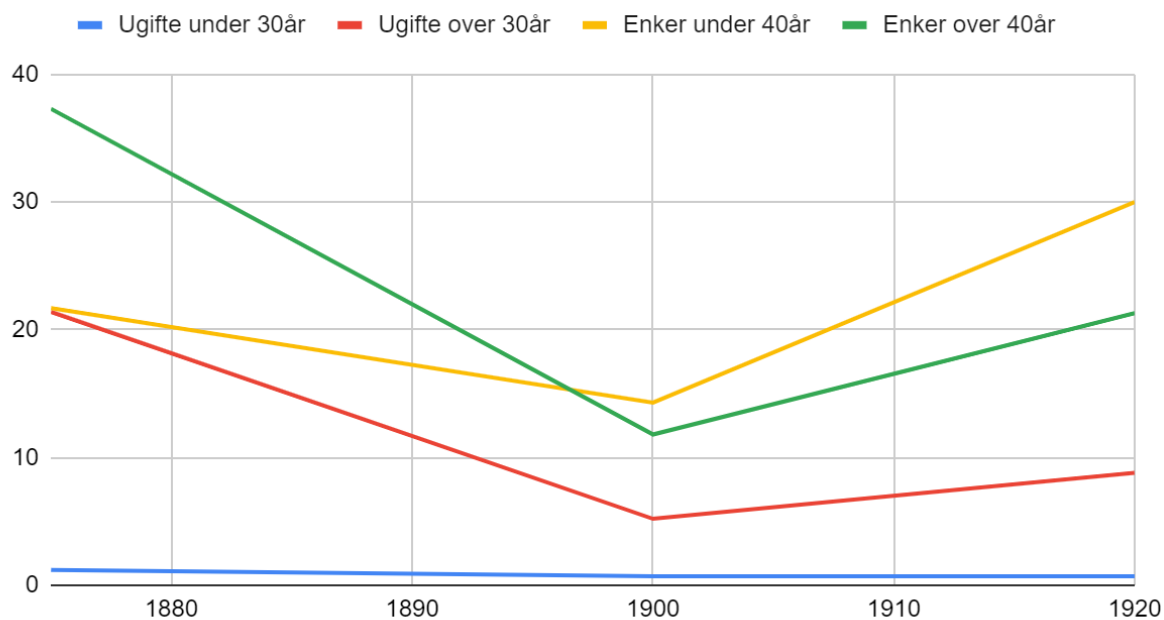
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 5: Andel som bodde hos familie 1875-1920 (%)

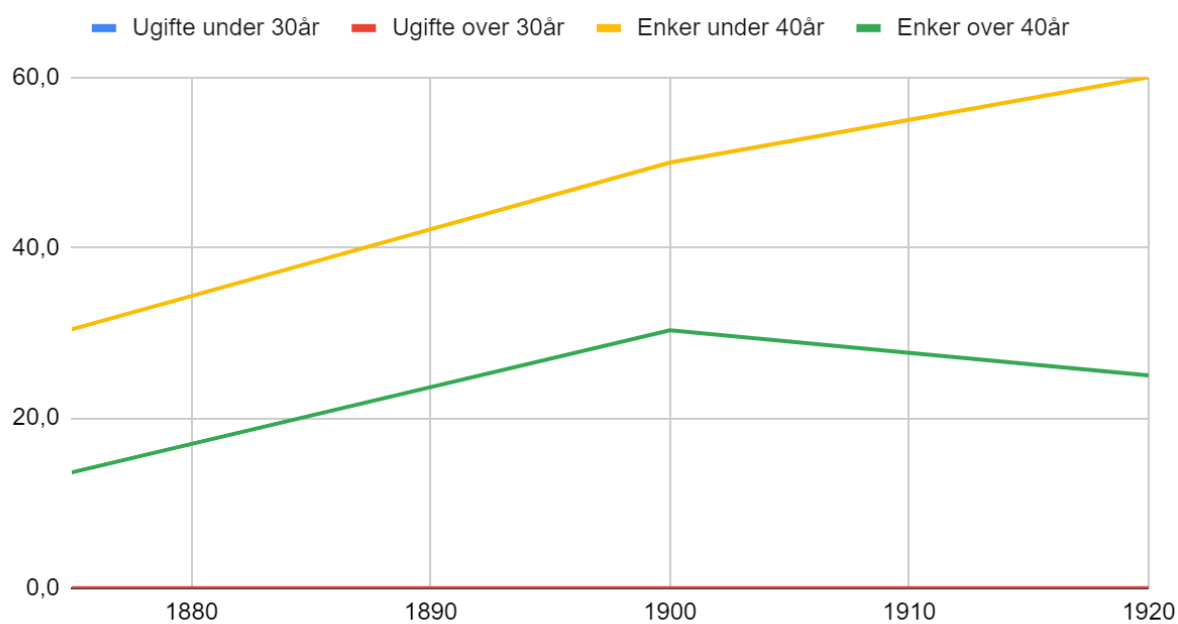
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 6: Privat eller offentlig understøttet 1875-1920 (%)

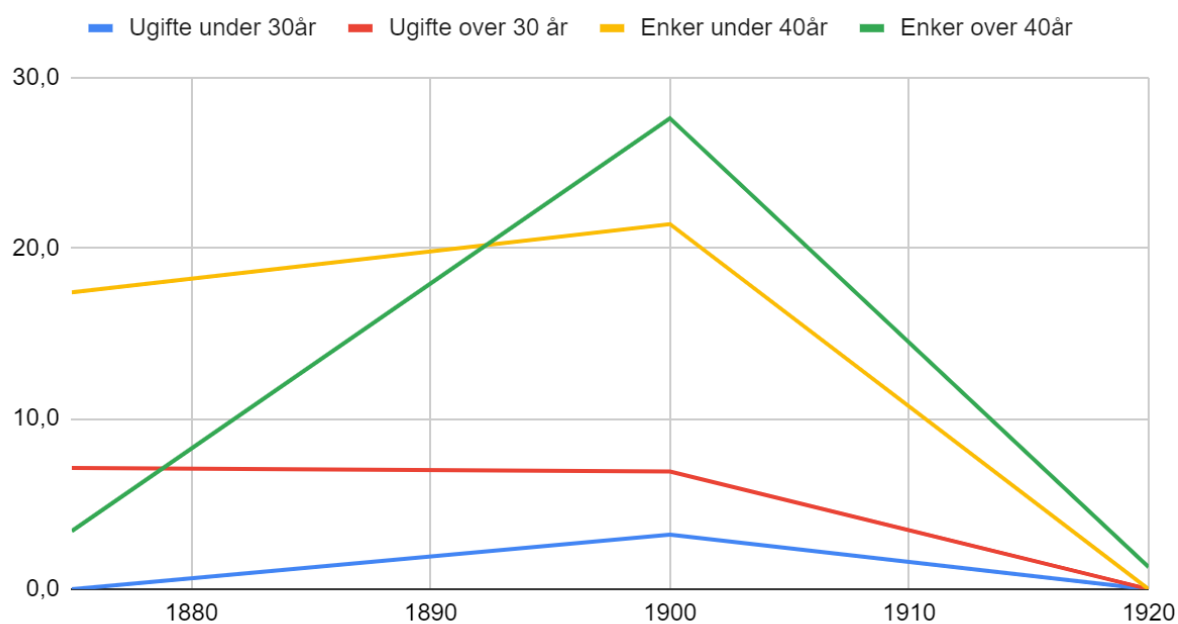
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 7: Andel som bodde alene med barn 1875-1920 (%)

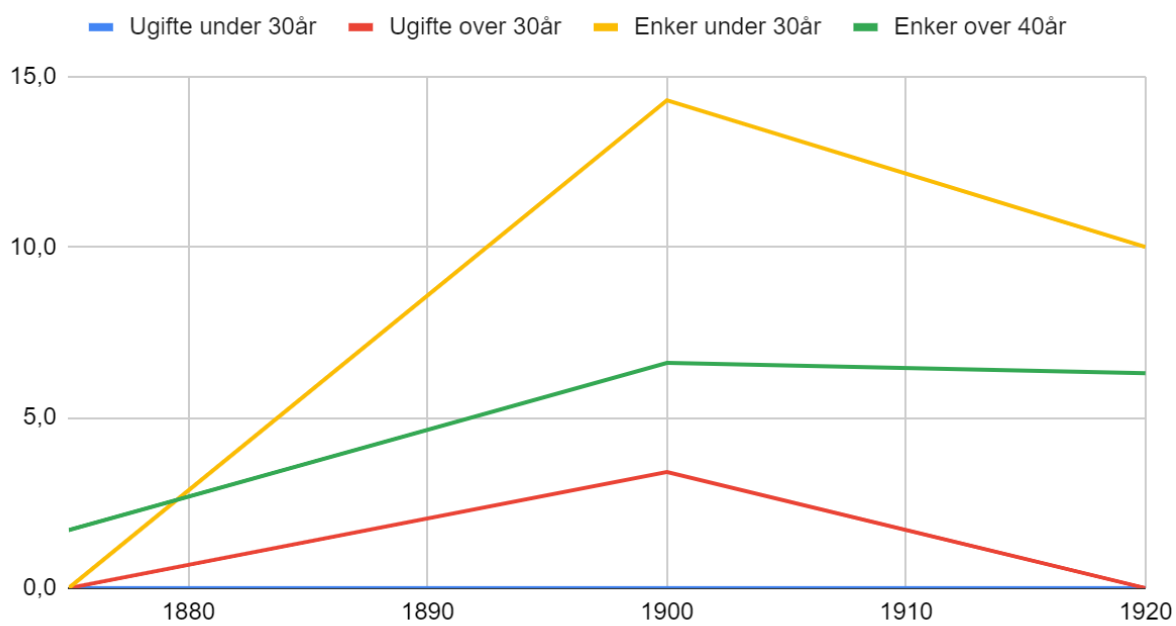
Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Tabell 8: To eller flere yrker oppført 1875-1920 (%)

Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

Figur 9: Formue oppført som yrke 1875-1920(%)

Kilde: Folketellingen i 1875, 1900 & 1920 for Flakstad herred.

